

Část 4

Doplňující informace o lidských právech

Obsah této části

Lidská práva a jejich ochrana	283
<i>Co jsou lidská práva?</i>	283
<i>Stručná historie lidských práv</i>	285
<i>Lidská práva ve světě</i>	287
<i>Jak se můžeme svých práv domoci?</i>	288
<i>Rozporuplnost a zneužívání lidských práv</i>	289
<i>Další hádanky</i>	290
Vývoj lidských práv	291
<i>Jaká máme práva?</i>	291
Právní ochrana lidských práv	296
<i>Klíčové mezinárodní dokumenty</i>	297
<i>Vymahatelnost lidských práv</i>	300
<i>Stačí to?</i>	304
Aktivismus a role nevládních organizací	305
<i>Příklady úspěšného aktivismu</i>	307
Otázky a odpovědi	310
<i>Záludné otázky</i>	312

Lidská práva a jejich ochrana

Co jsou lidská práva?

Hádanka

Lidská práva jsou jako brnění: chrání nás. Jsou jako pravidla, protože nám říkají, jak se máme chovat. A jsou jako soudci, neboť se jich můžeme dovolávat. Jsou abstraktní – podobně jako city. A stejně jako city jsou vlastní každému a existují bez ohledu na to, co se děje.

Jsou jako příroda, protože mohou být poškozována. A jsou jako duše, jelikož nemohou být zničena. Stejně jako čas měří všem stejně – chudým i bohatým, starým i mladým, bílým i černým, velkými i malým. Poskytují nám respekt a zavazují nás, abychom i my přistupovali k jiným lidem s respektem. Podobně jako v případě dobra, pravdy nebo spravedlnosti se nedokážeme shodnout na jejich definici, ale rozpoznáme je, když se objeví před námi.

? Uměli byste definovat lidská práva? Dokázali byste vysvětlit, co znamenají?

Kde se lidská práva vzala?

Právo je nárok, který jsme oprávněni vznášet. Máme právo na zboží v nákupním košíku, pokud jsme za ně zaplatili. Občané mají právo volit prezidenta, jestliže jim to umožňuje ústava jejich země. A dítě má právo jít do ZOO, když mu to rodiče slíbili. To vše jsou věci, které máme právo očekávat na základě slibu nebo záruky, kterou nám poskytla druhá strana.

Lidská práva jsou však nároky trochu jiného typu, protože nejsou závislé ani na slibech, ani na zárukách druhé strany. Právo člověka na život nezávisí na tom, zda mu někdo jiný slíbil, že ho nezabije. Jeho život na tom záviset může, ale jeho právo na život nikoli. Jeho právo na život závisí na jediné věci: na tom, že je člověk.

Akceptovat lidská práva znamená uznat, že tyto nároky je oprávněn vznášet úplně každý: mám tato práva bez ohledu na to, co říkají nebo dělají druzí, protože jsem stejně jako oni lidská bytost. Lidská práva jsou vlastní všem lidským bytostem.

Proč nemusí být nárok na lidská práva ničím zdůvodněn? Na čem se zakládá? A proč bychom mu měli věřit?

Nárok na lidská práva je v samé podstatě morálním nárokem, který spočívá na mravních hodnotách. Mé právo na život ve skutečnosti znamená, že *mi nikdo nemůže život vzít; pokud by to udělal, zachoval by se špatně*. Takto chápána nepotřebují lidská práva další zdůvodnění. S tím bude pravděpodobně každý čtenář souhlasit, protože všichni sami za sebe cítíme, že určité aspekty našeho života by měly být nedotknutelné. Nikdo by se jich neměl dotýkat, protože jsou podstatou našeho bytí, jsou zásadní pro to, kým a čím jsme, pro naše lidství a naši lidskou důstojnost. Koncept lidských práv jednoduše rozšiřuje zmíněné osobní porozumění na každého člověka na této planetě. Když mohu vznášet uvedené nároky já, pak je může vznášet každý.

? Proč je špatné porušit něčí právo na život? Proč je špatné vzít někomu život? Je to jedna a tatáž otázka?

„Lidská práva jsou to, co vám nikdo nemůže odejmout.“

René Cassin

„Člověk se chce prostě nezávisle rozhodnout, ať už tato nezávislost stojí cokoli a ať už ho povede kamkoli.“

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Klíčové hodnoty

Teorie lidských práv vychází ze dvou klíčových hodnot. První z nich je lidská *důstojnost* a druhá *rovnost*. Lidská práva lze chápat tak, že vymezují základní normy nezbytné pro život v důstojnosti. A jejich *univerzálnost* vyplývá z toho, že přinejmenším v tomto ohledu jsou si všichni lidé bez rozdílu rovni.

Ke zdůvodnění lidských práv skutečně zcela stačí tato dvě přesvědčení nebo hodnoty, které lze sotva považovat za kontroverzní. Proto je koncept lidských práv slučitelný se všemi světovými kulturami i všemi velkými náboženstvími a získal si podporu všech civilizovaných zemí. Téměř všeobecně se uznává, že státní moc nemůže být neomezená nebo svévolná. Musí být omezena přinejmenším tím, že všichni lidé spadající pod její pravomoc by měli žít v podmínkách zajišťujících alespoň minimální lidskou důstojnost.

Z těchto dvou základních hodnot lze odvodit mnohé další, které umožňují přesněji vymezit praktické soužití lidí a společností. Patří k nim například:

Svoboda, protože svobodná vůle je důležitou součástí lidské důstojnosti. Muset dělat něco proti své vůli ponižuje lidského ducha.

Respekt vůči druhým, protože nedostatek respektu popírá individualitu člověka a jeho důstojnost.

Nediskriminace, protože rovnost v lidské důstojnosti znamená, že bychom druhé neměli posuzovat podle nepodstatných tělesných (nebo jiných) vlastností.

Tolerance, protože netolerance naznačuje nedostatek respektu k odlišnosti; rovnost neznamena *totožnost a uniformitu*.

Spravedlnost, protože lidé, kteří jsou si rovni ve své důstojnosti, si zaslouží stejné zacházení.

Zodpovědnost, protože respektování práv druhých vyžaduje zodpovědnost za vlastní jednání.

Základní znaky lidských práv

Filozofové se mohou o povahu lidských práv nadále přit, mezinárodní společenství však již stanovilo soubor základních principů, s nimiž státy souhlasily, a měly by se jimi tedy řídit. Tyto principy říkají, že lidská práva:

1. **Jsou nezcizitelná.** To znamená, že o ně nikdo nemůže přijít, protože jsou svázána s prostou skutečností lidské existence. Za určitých okolností však lze některá lidská práva – ovšem ne všechna – pozastavit nebo omezit. Například pokud je někdo shledán vinným ze zločinu, může mu být odňata svoboda. Nebo v čase občanských nepokojů může vláda vyhlásit zákaz vycházení, který omezuje svobodu pohybu.
2. **Jsou nedělitelná, vzájemně závislá a provázaná.** To znamená, že jednotlivá lidská práva jsou ze své podstaty vzájemně propojena a nelze je vnímat izolovaně. Užívání jednoho práva závisí na užívání mnoha dalších a žádné právo není důležitější než ostatní.
3. **Jsou univerzální.** To znamená, že platí stejně pro všechny lidi na celém světě a bez časového omezení. Každý jedinec bez rozdílu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, rodu nebo jiného postavení je oprávněn užívat svých lidských práv.

Je třeba zdůraznit, že *univerzálnost* lidských práv žádným způsobem neohrožuje pestrou rozmanitost jednotlivců nebo různých kultur. Ve světě, kde si jsou všichni rovni a kde všichni zasluhují rovný respekt, se odlišnost může i nadále rozvíjet.

„Hodnoty jsou neviditelné jako vítr. Vítr poznáme podle šelestění listů. A hodnoty rozeznáme podle lidských činů.“

Éva Ancsel

Stručná historie lidských práv

Myšlenka, že všem lidem jsou vrozena určitá práva, má kořeny v mnoha kulturách a starých tradicích. Příklady řady významných historických osobností a vlivných kodexů správného chování potvrzují, že hodnoty vtělené do lidských práv nejsou ani „vynálezem Západu“, ani vynálezem 20. století.

Starověk

- Chamurapiho zákoník v Babylónii (dnešní Irák, cca 2000 př. n. l.) byl první písemný zákoník zavedený babylónským králem. Sliboval, že „v království zavládne spravedlnost, budou vymýceni hříšníci a násilníci, silní nebudou moci utlačovat slabé... země se prosvětlí a bude podporováno blaho lidí“.
- Faraon ve starověkém Egyptě (cca 2000 př. n. l.) dával svým podřízeným tyto instrukce: „Když přijde žalobce z Horního nebo Dolního Egypta, ... zajistěte, aby se vše dělo podle zákona, aby byly dodržovány zvyklosti a respektováno právo každého člověka.“
- Dekret Kýrose Velikého (dnešní Írán, cca 570 př. n. l.) byl sepsán králem Persie a zaručoval lidem právo na svobodu, bezpečnost, svobodu pohybu i některá práva sociální a ekonomická.

? Které historické osobnosti bojovaly ve vaší zemi za hodnoty lidských práv?

Anglická Magna Charta a Prohlášení práv

V roce 1215 anglická šlechta a zástupci duchovenstva povstali proti zneužívání moci králem Janem I. a sepsáním Velké charty svobod (Magna Charta) jej donutili dodržovat zákony. I přesto, že ji král nerespektoval, stala se Magna Charta hojně citovaným dokumentem na ochranu svobod. Uvádí řadu práv, například právo všech svobodných občanů vlastnit a dědit majetek a být osvobozen od nepřiměřených daní. Zakládá principy spravedlivého soudního procesu a rovnosti před zákonem.

Když král Jakub II. nedodržel zákony, byl svými poddanými v roce 1688 svržen. Roku 1689 schválil anglický parlament zákon prohlášující, že už nikdy nebude tolerovat vměšování krále do svých záležitostí. Tento zákon, známý jako Prohlášení práv (Bill of Rights), zakazoval monarchovi pozastavovat platnost zákonů bez souhlasu parlamentu, stanovil svobodné volby členů parlamentu a deklaroval svobodu projevu v parlamentu, která nesmí být zpochybněna před soudem ani jinde.

Zrod přirozených práv

V průběhu 17. a 18. století nastolilo několik evropských filozofů pojetí „přirozených práv“. Jednalo se o práva, která přísluší člověku proto, že je lidskou bytostí, a nikoli proto, že je občanem určité země nebo příslušníkem konkrétní náboženské nebo etnické skupiny. Myšlenka, že tato přirozená práva by měla lidi opravňovat k určitým zákonným právům, začala být široce přijímána a v některých zemích se brzy stala součástí ústavy.

Francouzské Prohlášení práv člověka a občana (1789)

V roce 1789 svrhli Francouzi monarchii a založili první francouzskou republiku. Z francouzské revoluce vzešlo Prohlášení práv člověka a občana, sepsané zástupci duchovenstva, šlechty

„Svět spočívá na třech věcech: na pravdě, na soudnosti a na míru.“

Talmud

„Lidé jsou... od přírody všichni svobodní, sobě rovní a nezávislí, nikdo nemůže být... podřízen politické nebo jiné moci bez svého souhlasu.“

John Locke

„Nezabiješ.“

Bible

a prostých občanů, tak aby ztělesňovalo myšlenky osvícenců, jako byl například Voltaire, Charles-Louis Montesquieu, encyklopedisté nebo Jean Jacques Rousseau. Prohlášení napadalo politický a právní systém monarchie a definovalo následující přirozená práva člověka – „svobodu, vlastnictví, bezpečnost a právo bránit se útlaku“. Systém aristokratických výsad, které existovaly za monarchie, nahradilo principem rovnosti před zákonem.

Prohlášení nezávislosti Spojených států, americká ústava a listina práv (1791)

Roku 1776 vyhlásila většina britských kolonií v Severní Americe nezávislost na britském impériu v Prohlášení nezávislosti Spojených států. Toto prohlášení bylo do značné míry založeno na teoriích „přirozených práv“ filozofů Johna Locka a Charles-Louis Montesquieua a inspirovalo francouzskou revoluci i povstání proti španělské nadvládě v Jižní Americe. Později byla ústava Spojených států doplněna. Vláda sice byla centralizována, ale její moc byla omezena, takže zaručovala individuální svobody. Prvních deset dodatků k ústavě tvoří americkou listinu práv (Bill of Rights).

První mezinárodní dohody

V 19. a 20. století se lidská práva dostala do popředí zájmu a v mezinárodním měřítku se začalo upozorňovat na řadu problémů, počínaje otroctvím, nevolnictvím, krutými pracovními podmínkami a dětskou prací. V této době byly také přijaty první mezinárodní smlouvy o lidských právech.

- Na přelomu 18. a 19. století bylo v Anglii a ve Francii zakázáno otroctví a v roce 1814 podepsaly britská a francouzská vláda tzv. Pařížskou smlouvu, v níž se zavázaly ke vzájemné spolupráci při potírání obchodu s otroky. Na bruselské konferenci konané roku 1890 byl podepsán zákon zakazující otroctví, který později ratifikovalo osmnáct států.
- Další spolupráci mezi národy vymezily tzv. Ženevské úmluvy (1864 a 1929), které stanovily pravidla zacházení s oběťmi válečných konfliktů, konkrétně zásady týkající se péče o nemocné a raněné vojáky.

? Proč podle vašeho názoru vrostla potřeba mezinárodních dohod namísto toho, aby si každá země jednoduše navrhovala vlastní normy?

20. století

Ve 20. století získávala myšlenka ochrany lidských práv jednotlivců před vládnoucí mocí stále více příznivců. Některé státy uznaly, že je důležité tato práva kodifikovat v psané podobě, a tak na výše uvedené dokumenty navázaly další úmluvy o lidských právech. Skutečný nástup lidských práv na mezinárodní jeviště však způsobily až události druhé světové války.

Po první světové válce byla sice založena Společnost národů – mezivládní organizace, která měla chránit základní lidská práva – ale soubor mezinárodních právních norem vznikl až po hrozných krutostech spáchaných za druhé světové války, a to do značné míry v jejich důsledku. Události druhé světové války umožnily, dokonce si přímo vynutily, dosažení mezinárodních dohod o potřebě mezinárodních pravidel, která by kodifikovala a chránila lidská práva.

Toto přesvědčení se odrazilo v Chartě Spojených národů, podepsané 26. června 1945. Podle Charty je základním cílem Spojených národů „uchránit budoucí pokolení metly války“ a „prohlásit znovu víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti a v rovná práva mužů i žen“.

„A bojuj, jak Bůh přikázal, proti těm, kteří bojují proti tobě, ale neútoč: Bůh útočníky nemiluje.“

Korán

10. prosince 1948 byla Valným shromážděním OSN přijata Všeobecná deklarace lidských práv, vypracovaná Komisí OSN pro lidská práva. V návaznosti na ni byly sepsány a mezinárodním společenstvím odsouhlaseny další důležité dokumenty zabezpečující dodržování jejich principů. Více informací o některých z těchto mezinárodních smluv včetně Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod najdete v dalších kapitolách této části.

„Války budou vedeny do té doby, dokud lidstvo nevezme na vědomí, že lidská povaha je stejná bez ohledu na to, na kterém místě na Zemi se nacházíme.“

Pierre Daco, psycholog

Lidská práva ve světě

Některé světové oblasti si vytvořily vlastní systémy ochrany lidských práv, které fungují vedle systému OSN. Tyto regionální instituce dnes existují v Evropě, v Severní i Jižní Americe, v Africe a v arabských státech, ale v asijsko-tichomořské oblasti zatím nikoli. Většina zemí z této oblasti však ratifikovala hlavní smlouvy a úmluvy OSN, a tím potvrdila svůj souhlas s obecnými principy a zavázala se k dodržování mezinárodních zákonů na ochranu lidských práv.

Africká charta o lidských právech a právech národů vstoupila v platnost v říjnu roku 1985 a ratifikovalo ji více než čtyřicet států. Je zajímavá tím, že klade důraz na odlišné aspekty než smlouvy přijaté v jiných částech světa:

- na rozdíl od evropských a amerických úmluv pokrývá vedle občanských a politických práv také sociální, ekonomická a kulturní práva;
- kromě individuálních práv pamatuje také na *kolektivní* práva národů;
- uznává, že lidé mají kromě práv také povinnosti, a dokonce vyjmenovává konkrétní povinnosti, které mají jednotlivci vůči své rodině, společnosti, státu a mezinárodnímu společenství.

? Proč jsou podle vašeho názoru v Africké chartě o lidských právech stanoveny také povinnosti? Myslíte si, že by měly být zakotveny ve všech dokumentech o lidských právech?

V arabském světě je v současné době ustavena regionální komise pro lidská práva s omezenými pravomocemi. Arabské státy však schválily Arabskou chartu o lidských právech, na jejímž základě vznikne regionální systém právní ochrany. Podobně jako Africká charta obsahuje tento dokument vedle občanských a politických práv také oblast práv sociálních a ekonomických a rovněž seznam „kolektivních práv arabského národa“.

Objevily se požadavky na založení podobného systému v asijsko-tichomořské oblasti, ale zatím nebyla přijata žádná formální dohoda. Setkání nevládních organizací z tohoto regionu v roce 1993 vyústilo ve formulaci Bangkotské deklarace nevládních organizací o lidských právech, která uvádí:

„Můžeme se učit od různých kultur z pluralistické perspektivy... Univerzální lidská práva jsou zakořeněna v mnoha kulturách. Potvrzujeme univerzální základ lidských práv, která poskytují ochranu celému lidstvu... Třebaže hájíme kulturní pluralismus, nemůžeme tolerovat takové kulturní praktiky, které se odchyľují od univerzálně přijímaných lidských práv včetně práv žen. Jelikož mají lidská práva univerzální platnost a univerzální hodnotu, nelze jejich obhajobu považovat za neoprávněné zasahování do státní suverenity.“

„Třebaže musí být brán v úvahu význam národních a regionálních zvláštností a různého historického, kulturního a náboženského kontextu, je povinností států, bez ohledu na jejich politický, ekonomický a kulturní systém, chránit všechna lidská práva a základní svobody.“

Vídeňská deklarace (1993)

„My všichni, a já zvláště, jsme zodpovědní za všechno a za každého.“

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Jak se můžeme svých práv domoci?

Lidská práva jsou tady *pro nás*. Jak tedy můžeme dosáhnout jejich dodržování? Je zřejmé, že pouhá existence lidských práv nestačí k tomu, aby přestala být porušována. Všichni víme, že k jejich porušování dochází každý den ve všech koutech světa. Mohou tedy skutečně něco změnit? *Jak se jich můžeme domoci?*

? Víte, jaká máte práva?

Různými aspekty tohoto problému se zabývají jednotlivé části manuálu.

Znalost vlastních práv

V následující kapitole se podíváme na různé typy lidských práv, která jsou chráněna mezinárodním právem. Pokud víme, jakých oblastí života se lidská práva týkají, a známe povinnosti státu vyplývající z mezinárodních právních norem, můžeme různými cestami usilovat o jejich ochranu. Chceme zde ukázat, že lidských práv se týká téměř *každá* nespravedlnost: od chudoby na individuální úrovni přes poškozování životního prostředí, zdraví, pracovní podmínky, politické represe, volební právo, genové technologie, problémy menšin, terorismus, genocidu... a ještě dále. A problémů, které se určitým způsobem dotýkají lidských práv, stále přibývá.

Některé problémy spojené s uplatňováním zákonů na ochranu lidských práv jsou přímo zmíněny v kapitole nazvané „Otázky a odpovědi“. Naleznete zde stručné odpovědi na často kladené otázky o lidských právech.

Kromě toho se každá kapitola páté části podrobněji zabývá jedním z obecných témat z tohoto manuálu. Pokud se chcete dozvědět, jak může být dosaženo větší ochrany určitého práva – například práva na zdravotní péči, na vzdělání nebo na přiměřené pracovní podmínky, podívejte se do páté části a přečtěte si doplňující informace o tématu, které vás zajímá.

Využívání právních mechanismů

V třetí kapitole této části probereme existující právní mechanismy, které zajišťují ochranu různých oblastí lidských zájmů. My, Evropané, máme zvláštní štěstí, alespoň pokud jde o některá práva, neboť disponujeme stálým soudním dvorem zabývajícím se stížnostmi na jejich porušování – Evropským soudem pro lidská práva. Uvidíme však také, že v případech, kdy stížnost nespadá do působnosti Evropského soudu pro lidská práva, existují i jiné cesty, jimiž mohou být státy za své jednání pohnány k odpovědnosti a přinuceny dodržovat své závazky vyplývající z mezinárodních úmluv o lidských právech. Tyto úmluvy jsou užitečné, dokonce i když vždy neexistují právní prostředky, které by státy nutily je dodržovat.

Lobbování, kampaně, aktivismus

? Podíleli jste se na nějaké kampani nebo akci na podporu lidských práv?

Důležitou úlohu při vyvíjení nátlaku na vládu mají různá sdružení, nevládní či charitativní organizace a další občanské iniciativy. Jejich práce je předmětem kapitoly o aktivismu a roli nevládních organizací. Práce těchto sdružení je zvláště důležitá pro řadové občany – nejen proto, že se často zabývají konkrétními případy jednotlivců, ale také proto, že dávají těmto jedincům příležitost aktivně se zapojit do boje za ochranu lidských práv. V uvedené kapitole se podíváme, jak nevládní organizace pracují, a představíme několik příkladů úspěšných akcí.

„Trest smrti považuji za krutou a nemorální instituci, která podrývá mravní a právní základy společnosti. Jsem přesvědčen..., že tato krutost plodí zase jen krutost.“

Andrej Dmitrijevič Sacharov

Aktivní zapojení

Třetí část manuálu věnovaná aktivismu ukazuje, že aktivní podpora lidských práv má místo i v běžném životě, a uvádí příklady akcí, do nichž se můžete zapojit také vy. Skupiny mladých lidí mohou velmi účinně vyvíjet nátlak na státy a mezinárodní orgány a veřejně upozorňovat na porušování lidských práv. Popisované příklady představují konkrétní činnosti, které by mohla vaše skupina realizovat, a informují o každodenní práci nevládních organizací.

„Každá duše je zástavou jejího vlastního jednání.“

Korán

Rozporuplnost a zneužívání lidských práv

Co bychom měli dělat v případě, že ochrana práv určité skupiny omezuje práva jiných lidí? Lidská práva někdy skutečně slouží jako ospravedlnění činností, jejichž mravní hodnota je dosti problematická. Lidé, a dokonce i státy, někdy prohlašují, že chrání lidská práva, ačkoli jejich jednání ve skutečnosti základní práva porušuje.

Posouzení takovýchto situací není vždy jednoduché. Zamyslete se například nad následujícími případy.

Konflikt mezi různými právy

V důsledku teroristických útoků na Spojené státy z 11. září 2001 omezily vlády mnoha zemí některé základní svobody, aby mohly bojovat proti hrozbě terorismu. Ve Velké Británii byl schválen nový zákon, který ruší článek 5 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, chránící před svévolným zatčením a zadržením. Tento zákon vládě umožňuje zavřít lidi do vězení bez jakéhokoli obvinění a odsouzení, pouze na základě podezření.

? Je přípustné omezit práva menšin ve jménu státní bezpečnosti? Pokud ano, měly by existovat nějaké meze?

Nejvyšší soud Spojených států prohlásil, že demonstrace neonacistických skupin v židovských čtvrtích jsou legální formou svobody projevu. Mělo by se těmto skupinám bránit v prosazování doktríny, která hlásá zničení celého národa? Nebo by to bylo nepřijatelné omezení práva na svobodu projevu?

Kulturní tradice

V mnoha kulturách jsou běžné předem dohodnuté sňatky, kdy si dívka musí vzít muže, kterého pro ni – často ve velmi mladém věku – vybrala její rodina. Měly by být takovéto zvyklosti zakázány, aby se chránila práva mladých dívek? Nebo by to znamenalo nerespektování jiné kulturní tradice?

Jiným příkladem je přetrvávající praxe ženské obřízky v řadě zemí nebo „čestné zabíjení“ dívek a žen. Následkem těchto zvyků trpí tisíce lidí a většina z nás by je zcela jistě považovala za závažné případy porušování lidských práv. Nebo by měla být ženská obřízka považována za kulturní odlišnost a tolerována?

? Mělo by být vůbec možné, aby kulturní hodnoty převážily nad univerzálností lidských práv?

„Pokaždé, když spravedlnost umírá, je to jako by nikdy neexistovala.“

José Saramago

V roce 1995 porovnála Organizace OSN pro výživu a zemědělství míru dětské a kojenecké úmrtnosti v Bagdádu se stavem z roku 1989. Na základě shromážděných dat zveřejnili dva členové pracovního týmu dopis, v němž dospěli k závěru, že k danému datu zemřelo v důsledku sankcí přibližně 567 000 iráckých dětí. V dubnu 1998 prohlásil UNICEF, že v důsledku sankcí umírá přibližně 90 000 dětí ročně.

Ve jménu dobré věci

Mezinárodní společenství někdy trestá režimy, které systematicky porušují lidská práva, tím, že na ně uvalí hospodářské sankce. Sankce zakazují obchodování s danou zemí a jejich cílem je donutit její vládu ke změně jednání. Některé země byly mezinárodním společenstvím zcela izolovány: Jihoafrická republika byla izolována po mnoho let kvůli politice apartheidu a dnes nesmí s většinou světových zemí obchodovat například Kuba. Je mimo veškerou pochybnost, že důsledky hospodářských sankcí pociťují především řadoví občané, ale nejvíce jimi trpí nejzranitelnější sektory společnosti. *Jsou sankce přijatelným prostředkem boje za ukončení porušování lidských práv jinou vládou?*

Ačkoli OSN oficiálně neschválila bombardování Kosova silami NATO, mnozí tuto operaci zdůvodňovali potřebou chránit etnické Albánce a nutností pohnat pachatele genocidy k odpovědnosti. Tato vojenská operace způsobila exodus stovek tisíc uprchlíků, odhadovaných pět set přímých civilních obětí a devastaci srbské infrastruktury. Vedla však také k dopadení prezidenta Miloševiče, který tak mohl být souzen před mezinárodním tribunálem. Podobná akce se uskutečnila v Afghánistánu s cílem zničit teroristickou síť, považovanou za původce událostí z 11. září 2001. Mohou být takovéto akce zdůvodněny svými výsledky, i když na ně doplatí mnoho civilních obětí?

? Lze vojenské tažení ospravedlnit úsilím o obranu lidských práv?

Rezoluce Komise OSN pro lidská práva z dubna 2001 odmítla názor, že kvůli boji proti terorismu by mohla být obětována lidská práva. Rezoluce 2001/24 odsoudila teroristické útoky související s konfliktem v Čečensku a porušování humanitárního práva čečenskými ozbrojenci, ale také některé metody často používané v Čečensku ruskými silami. Dále požadovala ustavení národní vyšetřovací komise, která by prošetřila porušování lidských práv ze strany Ruska.

Další hádanky

Otázky položené v předchozích odstavcích nemají jednoznačné odpovědi a jsou stále předmětem vášnivých diskusí. Ty jsou důležité, protože jednak signalizují pluralistický přístup, který je problematice lidských práv vlastní, jednak dokládají, že lidská práva nejsou vědou ani neměnnou ideologií, ale stále se vyvíjející oblastí etického a právního myšlení. Neměli bychom vždy očekávat černobílou odpovědi – částečně proto, že se jedná o složitou problematiku, ale také proto, že v této oblasti neexistují žádní „odborníci“, kteří by mohli mít poslední slovo, jímž by všechny spory urovnali.

To však neznamená, že neexistují žádné odpovědi ani oblasti shody. Ve skutečnosti jich je mnoho a přibývají téměř každým dnem. V minulosti se například diskutovalo o otázce otroctví; přitom jeho tolerování je dnes už nepřijatelné a právo na osvobození od otroctví je všeobecně přijímaným základním lidským právem. Ženská obřízka, třebaže je v některých kulturách obhajována, je většinou lidí odsuzována jako porušování lidských práv. A trest smrti se pravděpodobně stává podobným tématem – alespoň v Evropě, kde se po členských státech Rady Evropy požaduje, aby spěly k jeho zrušení.

Věřme proto, že mnohé z těchto kontroverzních otázek budou také jednou vyřešeny. Mezitím o nich můžeme diskutovat a učinit si ně vlastní názor tak, že je posoudíme ve vztahu k dvěma základním hodnotám – rovnosti a lidské důstojnosti. *Jakákoli činnost, při níž se s kterýmkoli člověkem zachází, jako by neměl lidskou důstojnost, se provinuje proti duchu lidských práv.*

Literatura

Yael Ohana (ed.), *Europe, Youth, Human Rights, Zpráva z Týdne lidských práv, Evropské centrum mládeže, Budapešť, 2000.*

Garzón Valdés, E., „Confusiones acerca de la relevancia moral de la diversidad cultural“, *CLAVES de Razón Práctica*, No. 74, Madrid, červenec/srpen 1997.

Human Rights, a Basic Handbook for UN Staff, Úřad Vysokého komisaře pro lidská práva, OSN, Ženeva.

Levin, L., *Human Rights, Questions and Answers, UNESCO, Paříž, 1996.*

Vývoj lidských práv

Sliby, sliby

Podpisem úmluv o lidských právech přijaly naše vlády mnoho závazků v náš prospěch. Kdyby splnily všechny záruky, k nimž se zavázaly, žili bychom v míru, bezpečí, ve zdraví a v pohodlí. Naše právní systémy by byly spravedlivé a poskytovaly by všem stejnou ochranu. Politika by byla transparentní, demokratická a sloužila by zájmům občanů.

Kde je tedy chyba? Malá chybička je v tom, že politici jsou stejně jako my jenom lidé a často si vybírají jednodušší cesty – pokud jim to projde. Proto bychom měli vědět, co přesně v náš prospěch slíbili, a začít se starat o to, aby své sliby dodrželi.

? Uděláte vždy to, co jste slíbili? Dokonce i když vám to nikdo nepřipomíná?

Jaká máme práva?

Víme, že máme nárok na respektování všech našich lidských práv. Všeobecná deklarace lidských práv, Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod i další mezinárodní dohody pokrývají široké spektrum různých práv. V této kapitole se na ně podíváme podrobněji, tak jak se postupně vyvíjela a získávala uznání mezinárodního společenství. Lidská práva jsou běžně členěna na práva první, druhé a třetí generace. Této klasifikace se prozatím přidržíme, ačkoli – jak uvidíme – má své meze, a někdy může být dokonce zavádějící.

Práva první generace (občanská a politická práva)

Teoretické základy těchto práv byly položeny v 17. a 18. století a vycházely především z úvah o politickém životě. Postupně se začalo připouštět, že ani všemocný stát by některé věci neměl dělat a že by lidé měli získat určitý vliv na politiku, která se jich týká.

Dva základní pojmy byly **lidská svoboda** a **ochrana jednotlivce před zásahy státu**.

- **Občanská** práva poskytují jednotlivcům minimální záruky tělesné a mravní nedotknutelnosti a uznávají sféru jejich osobního svědomí a přesvědčení. Patří k nim například právo na rovnost a svobodu, svoboda náboženství, svoboda projevu, právo nebýt mučen nebo právo na život.
- **Zákonná** práva jsou běžně řazena do kategorie občanských práv. Poskytují lidem procesní ochranu před právním a politickým systémem, například ochranu před svévolným zatčením a zadržením, právo být považován za nevinného, dokud není u soudu prokázána vina (tzv. presumpce nevinny), nebo právo na odvolání.
- **Politická** práva jsou nezbytná k účasti na politickém životě společnosti. Patří k nim například volební právo, právo vstoupit do politické strany, právo svobodně se sdružovat a zúčastňovat se shromáždění, právo na vyjádření vlastního názoru a na přístup k informacím.

„Všechna práva jsou univerzální, nedělitelná, vzájemně závislá a provázaná.“

Vídeňská deklarace

„Samo uvěznění není problém. Problém je nepodlehnutí.“

Nazim Hikmet

„Šokující skutečností... je to, že státy a mezinárodní společenství jako celek nadále příliš často tolerují porušování ekonomických, sociálních a kulturních práv, které by – kdyby se týkalo práv občanských a politických – vyvolalo zděšení a pobouření a vedlo by k hromadným požadavkům na bezprostřední nápravu.“

Prohlášení Výboru OSN pro ekonomická, sociální a kulturní práva na vídeňské konferenci

„Právo na rozvoj je nezcizitelným lidským právem, na jehož základě má každá lidská bytost a všechny národy právo účastnit se a požívat ekonomického, sociálního, kulturního a politického rozvoje a přispívat k tomuto rozvoji, v němž mohou být plně realizována všechna lidská práva a základní svobody.“

Deklarace o právu na rozvoj, článek 1

Tyto kategorie nejsou jednoznačné a jsou pouze jednou z mnoha možností klasifikace práv. Většina z nich spadá do více než jedné kategorie – například právo na vyjádření vlastního názoru je jak právem občanským, tak politickým. Je nezbytné k účasti na politickém životě, ale také tvoří základ naší osobní svobody.

? Jsou všechna politická práva zároveň občanskými právy?

Občanská a politická práva jsou dnes podrobně vymezena v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a v Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. Tato práva jsou tradičně mnohými – alespoň na Západě – považována za nejdůležitější, pokud ne za jediná skutečná lidská práva. V následující části uvidíme, jak je tento pohled klamný.

V době studené války byly země sovětského bloku tvrdě kritizovány za nerespektování občanských a politických práv. Tyto země naopak kritizovaly západní demokracie za to, že ignorují základní sociální a ekonomická práva, jimiž se budeme zabývat v následujícím odstavci. Alespoň zrnko pravdy bylo obsaženo v obou kritikách.

Práva druhé generace (sociální, ekonomická a kulturní práva)

Tato práva se týkají vzájemného soužití a spolupráce lidí a jejich základních životních potřeb. Jsou založena na myšlenkách **rovnosti a zajištění přístupu k nepostradatelným sociálním a ekonomickým statkům, službám a příležitostem**. Předmětem zvýšeného mezinárodního zájmu se stala v období rané industrializace a vzestupu dělnické třídy. Tyto procesy podnítily vznik nových požadavků a nových představ o životě v důstojnosti. Lidé si začali uvědomovat, že pro život v důstojnosti je zapotřebí více než jen to, aby stát nezasahoval do soukromých záležitostí, jak to navrhuje občanská a politická práva.

- **Sociální práva** jsou nezbytná k plné účasti na životě společnosti. Patří k nim právo na vzdělání, právo založit a mít rodinu, ale také mnohá z práv, která jsou často považována za občanská – například právo na odpočinek, na zdravotní péči, na soukromí a právo nebýt diskriminován.
- **Ekonomická práva** zahrnují právo na práci, na přiměřenou životní úroveň, na bydlení a právo na starobní nebo invalidní důchod. Ekonomická práva odrážejí skutečnost, že pro život v důstojnosti je zapotřebí určitá minimální úroveň materiálního zabezpečení, a také to, že pokud člověk nemá smysluplnou práci nebo střechu nad hlavou, může ho to psychicky ponižovat.
- **Kulturní práva** se vztahují k „životnímu stylu“ určité kultury a často je jim věnováno méně pozornosti než jiným typům práv. Patří k nim právo svobodně se účastnit kulturního života společnosti a v jistém smyslu také právo na vzdělání. Pro zachování menšinových kultur v rámci širší společnosti jsou však důležitá i mnohá další práva, která oficiálně nejsou označována jako kulturní – například právo nebýt diskriminován nebo právo na rovnou ochranu před zákonem.

? Jsou ve vaší zemi omezována práva příslušníků jiných kultur? Které náboženské svátky jsou oficiálními státními svátky?

Sociální, ekonomická a kulturní práva jsou vymezena v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech i v Evropské sociální chartě.

Jsou některá práva důležitější než jiná?

Sociální a ekonomická práva dlouho nebyla uznávána za rovnocenná s občanskými a politickými právy, a to z ideologických i politických důvodů. Ačkoli se běžnému člověku zdá samozřejmé, že takové požadavky jako minimální životní úroveň, bydlení a rozumné pracovní podmínky jsou podstatnými předpoklady života v důstojnosti, politici nebyli příliš ochotni je uznat. Jedním z důvodů bylo bezpochyby to, že zajistit základní sociální a ekonomická práva všem lidem na celém světě by vyžadovalo masivní přerozdělení zdrojů. Politici jsou si dobře vědomi toho, že s takovým politickým programem by ve volbách nezískali žádné hlasy.

Proto nabízejí různá zdůvodnění, proč jsou práva druhé generace druhořadá. Za prvé tvrdí, že sociální a ekonomická práva nejsou ani reálná, ani realizovatelná, přinejmenším ne v krátkém časovém horizontu, a proto bychom se k nim měli přibližovat jen pozvolna. Tento přístup se odrazil i v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech: vlády mají pouze prokázat, že činí opatření, aby mohlo být stanovených cílů v budoucnosti dosaženo. O tomto pojetí sociálních a ekonomických práv by se však dalo dlouze diskutovat. Ve skutečnosti se zdá, že je motivováno především politickými důvody. Mnohé nezávislé studie totiž potvrzují, že pro zabezpečení základních potřeb všech lidí je na světě k dispozici dostatek zdrojů i odborných znalostí a mohly by být zajištěny, kdyby se o to všichni společně snažili.

Druhé tvrzení, o něž se politici opírají, říká, že mezi právy první a druhé generace je zásadní teoretický rozdíl. Práva prvního typu údajně vyžadují pouze to, aby státy neprováděly určité činnosti (proto se tato práva též nazývají „negativní“ práva, tj. vymezená pouze negativně), kdežto práva druhého typu předpokládají aktivní zásahy státu (tzv. „pozitivní“ práva). Podle politiků není reálné očekávat, že vlády budou v krátkodobém horizontu zavádět pozitivní opatření, a proto nejsou ani povinny je uskutečňovat. Bez povinnosti na něčí straně nemůže existovat žádné právo ve smysluplném významu tohoto slova.

Tento argument však obsahuje dvě zásadní neporozumění.

Za prvé občanská a politická práva nejsou v žádném případě vymezena pouze negativně. Má-li vláda garantovat například to, že nikdo nebude mučen, nestačí, aby státní úředníci upustili od mučení. Skutečná ochrana lidí před mučením vyžaduje zavedení složitého dohlížecího a kontrolního systému, jehož součástí je policejní systém, právní mechanismy, svobodný přístup k informacím, přístup do míst, kde se nacházejí osoby zbavené svobody, a mnohé další. Totéž platí pro zajištění volebního práva a všech dalších občanských a politických práv. Jinými slovy, kromě upuštění od určitých činností vyžadují tato práva také pozitivní zásahy státu.

? Jaká pozitivní opatření musí vláda provést, aby zajistila skutečně svobodné a spravedlivé volby?

Za druhé také sociální, ekonomická a kulturní práva vyžadují, stejně jako práva občanská a politická, aby vlády *upustily* od určitých činností – například od poskytování rozsáhlých daňových úlev firmám, od podpory rozvoje v oblastech, které jsou vůči jiným částem země ve výhodě, nebo od zavádění dovozních cel znevýhodňujících rozvojové země.

Ve skutečnosti jsou různé typy práv vzájemně propojeny mnohem hlouběji, než naznačuje jejich klasifikace. Ekonomická práva splývají s právy politickými, občanská práva jsou často nerozlišitelná od práv sociálních. Tyto kategorie jsou sice užitečné pro vytvoření celkového přehledu, ale mohou být též velmi zavádějící. Bezmála každé právo lze totiž za různých podmínek zařadit téměř do všech kategorií.

„Lidská práva začínají snídaní.“

Léopold Senghor

„První je na řadě žrádlo, pak teprve morálka.“

Bertold Brecht

„Kultura je to, co v člověku přežívá, když už vše zapomněl.“

Emile Henriot

Práva třetí generace (kolektivní práva)

Seznam mezinárodně uznávaných lidských práv není neměnný. Ačkoli žádné z práv uvedených ve Všeobecné deklaraci lidských práv nebylo za více než padesát let její existence zpochybněno, některé základní pojmy formulované v této listině byly vyjasněny a rozvinuty dalšími smlouvami a dokumenty.

Tyto nové dokumenty byly výsledkem řady různých okolností. Zčásti vznikly jako odpověď na měnící se pojetí lidské důstojnosti, zčásti byly vytvořeny v reakci na technologické změny, mnohé jsou důsledkem nových hrozeb. Ustavení nové kategorie práv, která byla označena jako **práva třetí generace**, pramení z hlubšího porozumění různým typům překážek, které mohou stát v cestě při uskutečňování práv první a druhé generace. Tyto překážky lze nyní odstranit díky postupující globalizaci, která odhalila nové možnosti přerodování zdrojů.

? Jaké hlavní překážky brání úplnému dodržování lidských práv v rozvojových zemích? Která práva jsou tam nejvíce ohrožena?

Základní myšlenkou v pozadí práv třetí generace je myšlenka **solidarity**. Práva třetí generace jsou **kolektivní práva společností nebo národů** – například právo na trvale udržitelný rozvoj, na mír nebo na zdravé životní prostředí. V mnoha zemích nedovolovaly otrěsné podmínky – extrémní chudoba, války, ekologické nebo přírodní katastrofy – více než omezený pokrok v oblasti lidských práv. Tato situace přesvědčila mnoho lidí, že je nutné uznat novou kategorii lidských práv, která by společně, zejména v rozvojových zemích, zajistila přiměřené podmínky pro ochranu již uznaných práv první a druhé generace.

Mezi konkrétní práva, která jsou běžně řazena k právům třetí generace, patří právo na rozvoj, právo na mír, právo na zdravé životní prostředí, právo podílet se na využívání společného dědictví lidstva, právo na komunikaci a právo na humanitární pomoc.

Tato kategorie práv je ovšem stále předmětem diskusí. Někteří odborníci mají výhrady vůči tomu, že kolektivní práva jsou označována za „lidská“ práva. Lidská práva už ze své definice přísluší jednotlivcům a vymezují oblast individuálního zájmu, kterému musí být dána přednost před všemi zájmy společnosti nebo sociálních skupin. V protikladu k tomu kolektivní práva náležejí sociálním skupinám, nebo dokonce celým státům.

Zpochybňována není ani tak existence těchto práv, jako spíše skutečnost, že jsou považována za lidská práva. Nejde však o pouhé slovíčkaření. Někteří lidé se obávají, že tato změna v terminologii by mohla represivním režimům poskytnout „zdůvodnění“ pro potlačování (individuálních) lidských práv ve jménu práv kolektivních. Například pro výrazné okleštění občanských práv kvůli zajištění „ekonomického rozvoje“. Další námitka se týká problematické vymahatelnosti práv třetí generace. Jelikož za jejich ochranu není zodpovědný stát, ale mezinárodní společenství, není možné nikoho učinit odpovědným za jejich porušování. Kdo by měl být zodpovědný například za zajištění míru na Kavkaze nebo v Palestině?

Ať už se však tato práva budou nazývat jakkoli, všichni se shodují v tom, že si zaslouží hlubší prozkoumání a větší pozornost mezinárodního společenství. Některá kolektivní práva již byla uznána, zejména v Africké chartě o lidských právech a právech národů. Sama Všeobecná deklarace lidských práv obsahuje právo na sebeurčení. Právo na rozvoj bylo kodifikováno v Deklaraci Valného shromáždění OSN z roku 1986.

Vědecký pokrok

Další oblastí, kde začínají být uznávána nová práva, jsou lékařské vědy. Nejnovější vědecké objevy otevřely řadu otázek souvisejících s lidskými právy, zejména v oblasti genových tech-

„Každý má právo... podílet se na vědeckém pokroku a jeho výsledcích.“

Všeobecná deklarace lidských práv, článek 27

nologií a transplantace lidských orgánů a tkání. V důsledku technického pokroku se obě zmíněné oblasti dotkly otázek o skutečné podstatě života. Rada Evropy na tento vývoj zareagovala novou mezinárodní smlouvou – Úmluvou na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny (tzv. Oviedská úmluva). Úmluva vstoupila v platnost v prosinci 1999.

Úmluvu podepsalo třicet členských států Rady Evropy a ratifikovalo deset států. Stanoví předpisy týkající se některých problematických otázek souvisejících s pokrokem v biologii a lékařství.

Shrnutí nejdůležitějších článků:

- Jakákoliv forma diskriminace osoby z důvodu jejího genetického dědictví je zakázána.
- Prediktivní genetické testy lze provést pouze pro zdravotní účely, a nikoli například kvůli určení tělesných vlastností, které se u dítěte později vyvinou.
- Zásah směřující ke změně lidského genomu lze provádět pouze pro preventivní, diagnostické nebo léčebné účely.
- Lékařsky asistovaná reprodukce prováděná za účelem volby budoucího pohlaví dítěte není povolena.
- Odběr orgánů nebo tkání od žijící osoby pro účely transplantace lze provádět výhradně v zájmu léčebného přínosu pro příjemce (článek 21 – zákaz finančního prospěchu).

Biotechnologie

Genové technologie umožňují záměrnou a předem naplánovanou změnu zděděných vlastností organismu prostřednictvím změny jeho genetického materiálu. Pokroky v této oblasti vyvolaly vášnivou diskusi o řadě různých otázek týkajících se etiky a lidských práv. Má být například povolena úprava zárodečných buněk, která by vedla k trvalé genetické změně celého organismu i budoucích generací? Má být povoleno klonování lidských bytostí, když je povoleno u myší a ovcí?

Rozvoj biotechnologií rovněž umožnil transplantaci orgánů či tkání z jednoho těla na druhé, a to u dospělých osob i u dosud nenarozených dětí. Podobně jako genové technologie umožňují také transplantace výrazné zlepšení kvality života některých lidí, někdy dokonce i záchranu lidských životů. Zamysleme se však nad konkrétními spornými otázkami, které tento pokrok vyvolává:

- Pokud může transplantace orgánu z mrtvého těla zachránit nebo zlepšit život, měli bychom se o to pokusit v každém případě? Nebo si i zesnulí zaslouží respekt?
- Jak můžeme zajistit, aby lidé, kteří potřebují transplantaci, měli v případě nedostatku orgánů rovné vyhlídky na jejich získání?
- Měly by existovat zákony, které by stanovily pravidla pro uchovávání orgánů a tkání?
- Pokud by lékařský zásah ovlivnil genom člověka natolik, že by byl ohrožen jeho život nebo kvalita života, měl by mít tento člověk nárok na kompenzaci? Kdyby člověk v důsledku lékařského zásahu zemřel, mělo by být vzneseno obvinění z vraždy?

„Každý zákrok, jehož účelem je vytvořit lidskou bytost, která je geneticky shodná s jinou lidskou bytostí, živou či mrtvou, je nepřijatelný.“

Dodatkový protokol k Úmluvě na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny o zákazu klonování lidských bytostí, Paříž 1998

UNESCO

Také UNESCO věnuje zvláštní pozornost lidskému genomu. 10. listopadu 1997 přijala Generální konference UNESCO Všeobecnou deklaraci o lidském genomu a lidských právech. Tato deklarace podobným způsobem omezuje lékařské zásahy do genetického dědictví lidstva i jednotlivců.

Literatura

Symonides, Janusz (ed.), Human Rights: New Dimensions and Challenges, Manual on Human Rights, UNESCO/Dartmouth Publishing, Paříž, 1998.

Donnelly, Jack, Universal Human Rights in Theory and Practice, Cornell University Press, 1989.

Robertson, A. and Merrills, J., Human Rights in the World, Manchester University Press, 1996.

Webové stránky Rady Evropy o bioetice: www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Bioethics

Právní ochrana lidských práv

„Zákon nezmění srdce, ale zastaví ty, kteří žádné nemají.“

Martin Luther King

Už víme, že lidská práva jsou nezcizitelná práva vlastní každému člověku, ale jak si k nim zajistíme přístup? Kde si můžeme ověřit, že je státy formálně uznávají? A jak jsou uplatňována v praxi?

Uznání lidských práv mezinárodními dohodami

Na mezinárodní úrovni se setkávaly různé státy a sjednávaly mezi sebou dohody o lidských právech. Tyto dohody vymezují objektivní normy chování, které státům ukládají určité povinnosti vůči jednotlivým občanům. Dohody mohou být dvojího druhu: právně závazné a nezávazné.

V právně závazném dokumentu, často nazývaném smlouva, úmluva nebo pakt, se státy zavazují dodržovat uvedená práva na národní úrovni. Každý stát musí potvrdit, že takový závazek přijímá, a to buď ratifikací, nebo přistoupením. (Pouhý podpis dokumentu státy k ničemu nezavazuje.) Snahou je získat pro ratifikaci co nejvíce států, a proto jednotlivé státy zpravidla mohou podávat výhrady nebo prohlášení, které je zprošťují určitých povinností plynoucích z daného dokumentu. Vždy je lepší, když se stát zaváže k dodržování pouze některých ustanovení na ochranu lidských práv než vůbec žádných. Tohoto mechanismu však lze také zneužít jako záminky, která státu porušujícímu základní lidská práva umožní „vynout se“ v určitých oblastech mezinárodní kontrole.

? Proč jsou podle vašeho názoru státy nedodržující lidská práva ochotny podepsat mezinárodní dokumenty o jejich ochraně?

V protikladu k tomu nezávazný dokument je v zásadě pouze prohlášením nebo politickým vyjádřením ochoty států, že učiní všechna opatření směřující k přijetí určitých práv, ovšem bez právně závazného slibu. V praxi to zpravidla znamená, že z dokumentu nevyplývají žádné oficiální (nebo právní) povinnosti týkající se zavádění příslušných práv.

? Jaký smysl má pouhý „slib“, že státy budou dodržovat určité normy v oblasti lidských práv, když není podepřen právním mechanismem? Je takový slib lepší než nic?

Deklarace čili nezávazný dokument Organizace spojených národů je zpravidla výsledkem schůze Valného shromáždění nebo konference k určitému tématu. Předpokládá se, že se zveřejněnou deklarací souhlasí všechny členské státy OSN nebo všechny státy účastníci se dané konference.

Uznání lidských práv na národní úrovni může být též výsledkem dohody mezi státem a jeho obyvateli. Uznání lidských práv na národní úrovni znamená, že se stát svým obyvatelům zavazuje k jejich dodržování.

Klíčové mezinárodní dokumenty

Význam lidských práv stále roste a jejich ochrana se zlepšuje. To by mělo být chápáno nejen jako vítězství aktivistů bojujících za lidská práva, ale též jako vítězství všech lidí na celém světě. Důsledkem tohoto pokroku je existence rozsáhlého a komplexního souboru textů (nástrojů) o lidských právech a postupů upravujících jejich zavádění do praxe.

Nástroje na ochranu lidských práv se obvykle dělí podle tří hlavních kritérií: podle geografické působnosti (regionální nebo celosvětové), podle kategorie práv, která jsou jejich předmětem, a podle toho, jakým osobám či skupinám zajišťují ochranu.

Pouze na úrovni OSN existuje více než sto dokumentů se vztahem k lidským právům. Kdybychom k tomu připočetli různé regionální dokumenty, bylo by jich ještě mnohem více. Z pochopitelných důvodů se zde tedy nemůžeme zabývat všemi existujícími nástroji. Zaměříme se pouze na nejdůležitější, k nimž patří:

- široce uznávané dokumenty, které se staly základem pro vývoj dalších nástrojů na ochranu lidských práv;
- hlavní evropské dokumenty;
- dokumenty týkající se obecných témat, jimiž se zabývá tento manuál.

Mezinárodní „listina práv“

Nejdůležitějším globálním nástrojem na ochranu lidských práv je Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1948. Je natolik uznávaná, že se dokonce změnila její původní nezávazná povaha a nyní je běžně považována za právně závaznou na základě zvykového mezinárodního práva.

Všeobecná deklarace lidských práv obsahuje preambuli a třicet článků vyhláších základní lidská práva a svobody, na něž mají nárok všichni muži i ženy na celém světě bez rozdílu. Garantuje občanská a politická práva i práva sociální, ekonomická a kulturní.

Hlavními právně závaznými dokumenty s celosvětovou působností jsou Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, které vešly v platnost v roce 1976. Každý z nich, jak napovídají jejich názvy, upravuje jinou kategorii práv. Spolu se Všeobecnou deklarací lidských práv tvoří mezinárodní „listinu práv“.

Zatímco práva obsažená v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech platí od okamžiku, kdy se k nim stát zaváže, práva Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech mohou být zaváděna postupně. Tento pakt státům pouze ukládá povinnost, aby přijaly politická opatření a zákony, které napomohou plnému uskutečnění uznaných práv. S oběma paky je nakládáno různě, neboť ekonomická, sociální a kulturní práva nemohou být uskutečněna ihned.

? Je správné, že občanská a politická práva jsou platná okamžitě, kdežto sociální a ekonomická práva mají být zaváděna postupně?

Evropské nástroje na ochranu lidských práv

Čtyři z pěti částí světa si vytvořily vlastní systémy na ochranu lidských práv. V Severní a Jižní Americe existuje Organizace amerických států a hlavním závazným dokumentem je Americká úmluva o lidských právech z roku 1969. Afrika má Africkou chartu o lidských právech a právech národů, která byla přijata v roce 1986 v rámci Africké unie (dříve Organizace africké jednoty). Na asijském kontinentu nebyl do dnešního dne vytvořen žádný platný systém

Charta základních práv

Tato charta je prvním dokumentem Evropské unie o lidských právech. V jednom textu spojuje občanská, politická, ekonomická, sociální a společenská práva, která již byla formulována v různých mezinárodních, evropských a národních zdrojích. Byla společně vyhlášena Evropskou radou, Evropským parlamentem a Evropskou komisí v Nice 7. až 9. prosince 2000. Na rozdíl od úmluv Rady Evropy není právně závazná a platí pouze v Evropské unii.

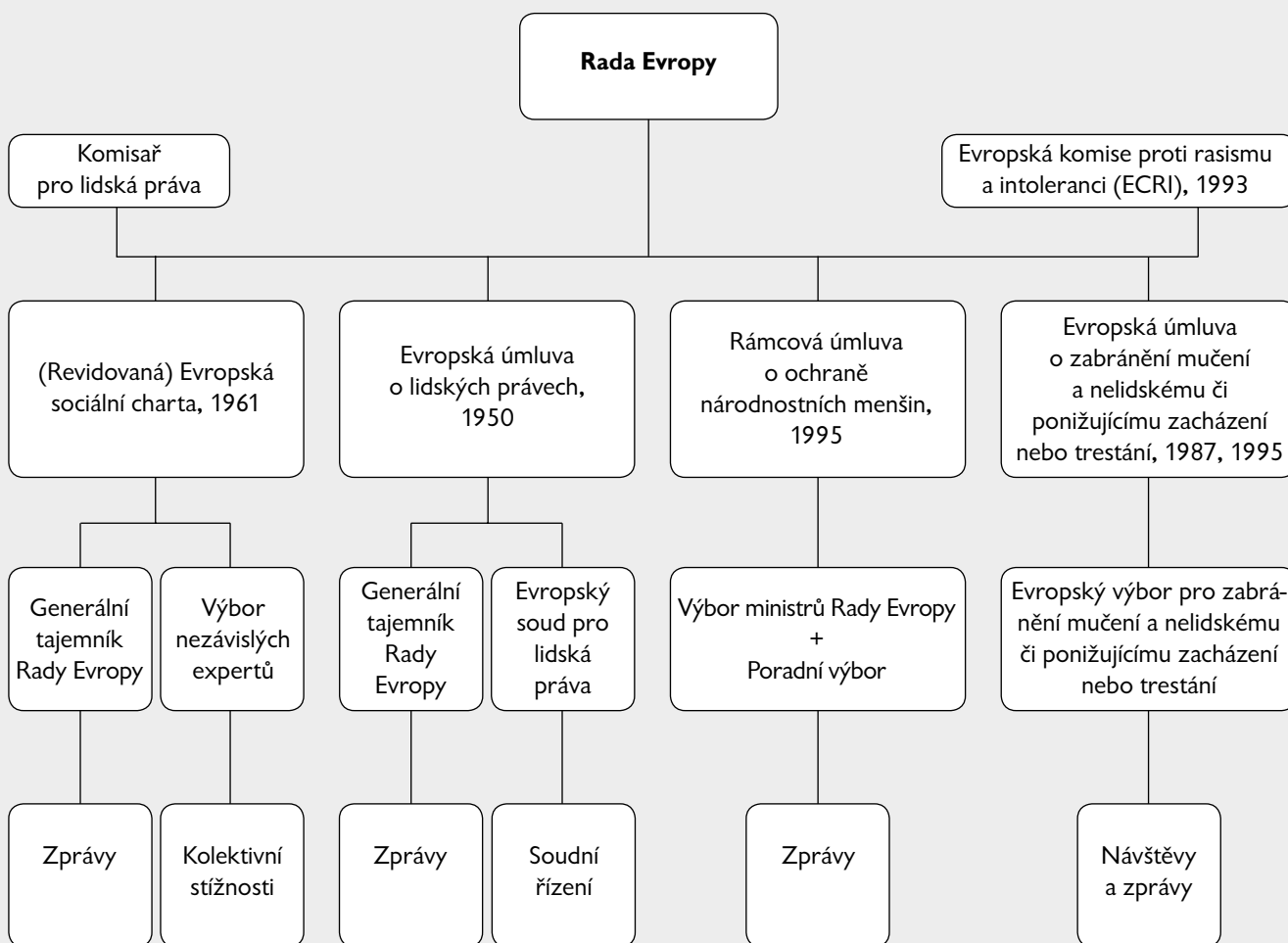
a jediným dokumentem o lidských právech je nezávazná deklarace – Asijská deklarace o lidských právech. A Evropa? Evropa má dobře zavedený systém ochrany lidských práv v rámci Rady Evropy.

? Proč podle vašeho názoru považovaly jednotlivé regiony za nezbytné zavést vlastní systémy na ochranu lidských práv?

Hlavním evropským nástrojem na ochranu lidských práv je Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (nazývaná též Evropská úmluva o lidských právech). Byla uznána všemi členskými státy Rady Evropy, neboť její uznání je nutnou podmínkou členství. Přijata byla v roce 1950, ale vešla v platnost až o tři roky později. Obsahuje občanská a politická práva a její největší předností je orgán, který dohlíží nad jejich dodržováním – Evropský soud pro lidská práva. Tento soudní dvůr a jeho rozhodnutí se na celém světě těší velké vážnosti a často se na něj odvolává OSN, ústavní soudy mnoha zemí i jiné regionální systémy.

Stejně jako v rámci OSN jsou v Evropě sociální a ekonomická práva předmětem jiného dokumentu – Evropské sociální charty. (Revidovaná) Evropská sociální charta je závazným dokumentem pokrývajícím práva, která lidem žijícím v Evropě zajišťují přiměřenou životní úroveň. Charta byla podepsána dvaatřiceti členskými státy a do konce roku 2001 ji ratifikovalo dvanáct z nich.

Hlavní nástroje Rady Evropy na ochranu lidských práv a mechanismy zajišťující jejich dodržování

Ochrana znevýhodněných skupin

Vedle uznání základních práv jednotlivců chrání některé dokumenty také práva určitých skupin. Jejich zvláštní ochrana byla zřízena proto, že tyto skupiny byly dříve diskriminovány a mnohé z nich mají dodnes ve společnosti znevýhodněné a zranitelné postavení. Ke skupinám, kterým se dostalo zvláštní ochrany, patří například:

Menšiny

Menšiny jsou chráněny:

- na úrovni OSN Deklarací o právech příslušníků národnostních, etnických, náboženských a jazykových menšin, přijatou v roce 1992, a Subkomisí pro podporu a ochranu lidských práv (dříve Subkomise pro prevenci diskriminace a na ochranu menšin);
- na evropské úrovni právně závazným dokumentem – Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin, která zároveň zřídila dohlížecí orgán nezávislých expertů (Poradní výbor k Rámcové úmluvě);
- vlastním úřadem v rámci Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), kterým je Úřad Vysokého komisaře pro národnostní menšiny, a příslušnými dokumenty OBSE.

Děti

Hlavní ochrana je dětem poskytnuta na úrovni OSN Úmluvou o právech dítěte z roku 1990, kterou ratifikovalo vůbec nejvíce států (všechny státy s výjimkou USA a Somálska). V Africe garantuje základní dětská práva Africká charta o právech a blahu dětí, která bere v úvahu zvláštní situaci na africkém kontinentu. Vstoupila v platnost roku 1999.

Uprchlíci

Práva uprchlíků jsou garantována především Úmluvou o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a Úřadem Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR). Jediným regionem, který má zvláštní nástroj na ochranu uprchlíků, je Afrika, která v roce 1969 přijala Úmluvu upravující konkrétní aspekty problémů uprchlíků v Africe. V Evropě poskytuje uprchlíkům určitou dodatečnou ochranu Evropská úmluva o lidských právech.

Ženy

Ve snaze o celosvětovou podporu rovnosti mužů a žen byla na úrovni OSN v roce 1979 přijata Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, která výslovně zajišťuje ochranu práv žen.

Jiné skupiny

Zvláštní ochrana je také poskytnuta dalším skupinám, které mohou být kvůli svému zranitelnému postavení ve společnosti snadno zneužívány, například zaměstnancům nebo zadržovaným osobám. Jiné skupiny, například původní obyvatelé, neměly takové štěstí, a přestože o svá skupinová práva usilují už řadu let, nebyla jim zatím přiznána zvláštní ochrana.

? Napadají vás nějaké skupiny ve vaší společnosti, které potřebují zvláštní ochranu?

„Vidím se v očích každého cizince.“

Roger Waters

Protokol číslo 12 Evropské úmluvy o lidských právech

V roce 2000 byl přijat nový protokol k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod: Protokol č. 12 o zázkazu diskriminace. K dnešnímu dni byl podepsán sedmadvaceti státy a ratifikován jedním. Vstoupí v platnost, až jej ratifikuje deset států. Právo nebýt diskriminován je sice garantováno již Evropskou úmluvou o lidských právech (článek 14), ale ve srovnání s obdobnými ustanoveními jiných mezinárodních dokumentů, například Všeobecné deklarace lidských práv nebo Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, je tato ochrana považována za nedostatečnou. Hlavním důvodem je to, že článek 14 na rozdíl od ostatních dokumentů neobsahuje nezávislý zákaz diskriminace. Jinými slovy, zakazuje diskriminaci pouze s ohledem na „užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou“. Jakmile vejde zmíněný protokol v platnost, bude zákaz diskriminace nezávislý na ostatních ustanoveních Evropské úmluvy o lidských právech.

Boj proti rasismu a intoleranci

Evropská komise proti rasismu a intoleranci (ECRI) je orgán, založený na prvním summitu hlav států a vlád členských států Rady Evropy v roce 1993. Úkolem Komise je bojovat proti rasismu, xenofobii, antisemitismu a intoleranci na celoevropské úrovni z perspektivy ochrany lidských práv. Její aktivity zahrnují všechna nezbytná opatření pro boj proti násilí, diskriminaci a předsudkům vůči osobám nebo skupinám osob, zejména na základě rasy, barvy pleti, jazyka, náboženství, národnosti nebo národnostního či etnického původu.

Členové Komise proti rasismu a intoleranci jsou jmenováni svými vládami na základě hlubokých znalostí nebo odborných zkušeností v oblasti boje proti intoleranci. Jsou nomino-váni jako soukromé osoby a jednají jako nezávislí členové.

Práce Komise zahrnuje následující činnosti:

- podrobné rozborů situace v jednotlivých členských státech a vytváření konkrétních návrhů změn, jejichž realizace je dále sledována;
- práce na obecných tématech (shromažďování a rozšiřování příkladů úspěšných řešení určitých problémů, které ilustrují doporučení Komise, a předkládání obecných politických doporučení);
- aktivity prováděné ve spolupráci s občanskými iniciativami, zejména projekty zaměřené na zvyšování povědomí o problémech rasismu a intolerance, informační setkání v členských státech, spolupráce s národními a regionálními nevládními organizacemi, propagace antirasistických postojů a tvorba vzdělávacích materiálů.

Vymahatelnost lidských práv

Jak je zajištěno fungování všech těchto ochranných mechanismů? Kdo nebo co nutí státy dodržovat jejich závazky? Hlavními dohlížecími orgány jsou komise či výbory a soudy složené z nezávislých členů – odborníků nebo soudců, kteří nezastupují žádný stát. Tyto orgány využívají následující kontrolní mechanismy:

1. stížnosti (vznášené jednotlivci, skupinami nebo státy);
2. soudní řízení;
3. zprávy a kontroly.

Jelikož všechny nástroje na ochranu lidských práv a všechny regionální systémy nevyužívají stejné postupy zajišťující dodržování lidských práv v praxi, uvedeme na vysvětlenou několik příkladů.

Stížnosti

Vyřizování stížností vůči státu před příslušnou komisí nebo výborem má tzv. kvazi-soudní povahu. Dohlížecí orgán o stížnosti rozhodne a očekává se, že stát se bude jeho rozhodnutím řídit, ačkoli k tomu není nucen žádnými právními mechanismy. Akceptování systému podávání stížností musí stát často potvrdit předložením doplňkového prohlášení nebo ratifikací opčního protokolu. K orgánům, které projednávají stížnosti, patří například Výbor pro lidská práva a Výbor pro odstranění rasové diskriminace (v rámci systému OSN) nebo Interamerická komise pro lidská práva (v rámci Organizace amerických států).

? **Měly by existovat právní mechanismy, které by vynucovaly dodržování norem na ochranu lidských práv? Jaké sankce by se mohly stanovit za jejich porušování?**

Soudní řízení

Existují pouze dva stálé soudní dvory, které slouží výhradně jako orgány pro dohled nad dodržováním lidských práv: Evropský soud pro lidská práva a Meziamerický soudní dvůr pro lidská práva. V roce 2002 začal pracovat Mezinárodní trestní soud, zřízený Římským statutem z roku 1998. Mezinárodní trestní soud sídlí v Haagu a soudí jednotlivce obviněné ze zločinů proti lidskosti, genocidy a válečných zločinů. V tomto ohledu se liší (a zároveň se s nimi doplňuje) od Evropského soudu pro lidská práva i od Meziamerického soudního dvora pro lidská práva, které posuzují stížnosti proti státům.

Zprávy a kontroly

Většina nástrojů na ochranu lidských práv vyžaduje od států předkládání zpráv. Tyto zprávy píše státy samy podle pokynů dohlížecího orgánu a obsahují obecné informace o dodržování lidských práv na národní úrovni. Zprávy jsou veřejně prověřovány. V této fázi se zpravidla aktivně zapojují nevládní organizace, které vytvářejí vlastní stínové zprávy, s nimiž mohou být oficiální státní zprávy konfrontovány. Předkládání zpráv vyžaduje například Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech nebo Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen.

Většina uvedených kontrolních mechanismů slouží k nápravě porušování konkrétního lidského práva. Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání z roku 1987 ustavila systém jiného druhu. Je založen na systematických návštěvách členů Evropského výboru pro zabránění mučení v místech, kde se nacházejí osoby zbavené svobody – například ve věznicích a nápravných ústavech pro mladistvé, na policejních stanicích, v kasárnách nebo v psychiatrických léčebnách. Členové výboru sledují, jak je se zadržovanými osobami zacházeno, a pokud je to nutné, navrhují zlepšení směřující k plnému dodržování práva nebýt mučen a podrobován nelidskému zacházení.

Evropský soud pro lidská práva

Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku je znám z mnoha důvodů, ale především asi proto, že dal život a smysl textu Evropské úmluvy o lidských právech. Jednou z jeho největších výhod je systém povinné jurisdikce, což znamená, že jakmile určitý stát ratifikuje Evropskou úmluvu o lidských právech nebo k ní přistoupí, automaticky podléhá pravomoci Evropského soudu pro lidská práva. Od okamžiku, kdy stát ratifikuje Úmluvu, může proti němu být vznesena stížnost kvůli porušování lidských práv.

Dalším důvodem úspěšnosti soudu je právní moc jeho rozsudků. Konečné rozsudky jsou pro smluvní státy závazné. Na jejich výkon dohlíží Výbor ministrů Rady Evropy.

Řízení o každém případě, který se dostane před Evropský soud pro lidská práva, zahrnuje rovněž možnost smírného urovnání prostřednictvím mediace mezi stranami sporu.

Soud se v průběhu času vyvíjel. Po svém založení v roce 1959 byl činný jen občas, ve spolupráci s Evropskou komisí pro lidská práva. S přibývajícím počtem případů se objevila potřeba vytvořit stálý soud. Ten byl zřízen v listopadu 1998. Zmíněný nárůst případů je jasným dokladem jeho úspěšnosti. Lidé vědí, že soud existuje a že je schopen zakročit, domnívají-li se, že jsou porušována jejich základní lidská práva.

Evropský výbor pro zabránění mučení

Delegace Výboru pravidelně navštěvují státy, které jsou smluvními stranami Úmluvy. Vedle pravidelných návštěv mohou uskutečnit i návštěvy další vyžadované okolnostmi. V roce 2001 navštívil Výbor osmnáct zemí včetně Švýcarska, Ruské federace (Čečenské republiky), Malty a Španělska. Významnou úlohu měl Výbor v případech hladovek v tureckých věznicích. Když turecká vláda připravovala změny ve vězeňství, začalo několik vězňů držet hladovku na protest proti navrhovaným reformám. Jejich demonstrace přerostly v násilí. Výbor se aktivně zapojil do vyjednávání mezi vládou a protestujícími vězni, prošetřil události kolem hladovek a posoudil, jak mohou navrhované zákony zreformovat turecké vězeňství. V souvislosti s hladovkami v tureckých věznicích navštívil Výbor v roce 2001 Turecko celkem třikrát.

Zprávy Výboru jsou zpravidla veřejně dostupné na adrese www.humanrights.coe.int.

„Ani v srdcích lidí, ani na cestách společnosti nezavládne mír, dokud nebude smrt postavena mimo zákon.“

Albert Camus

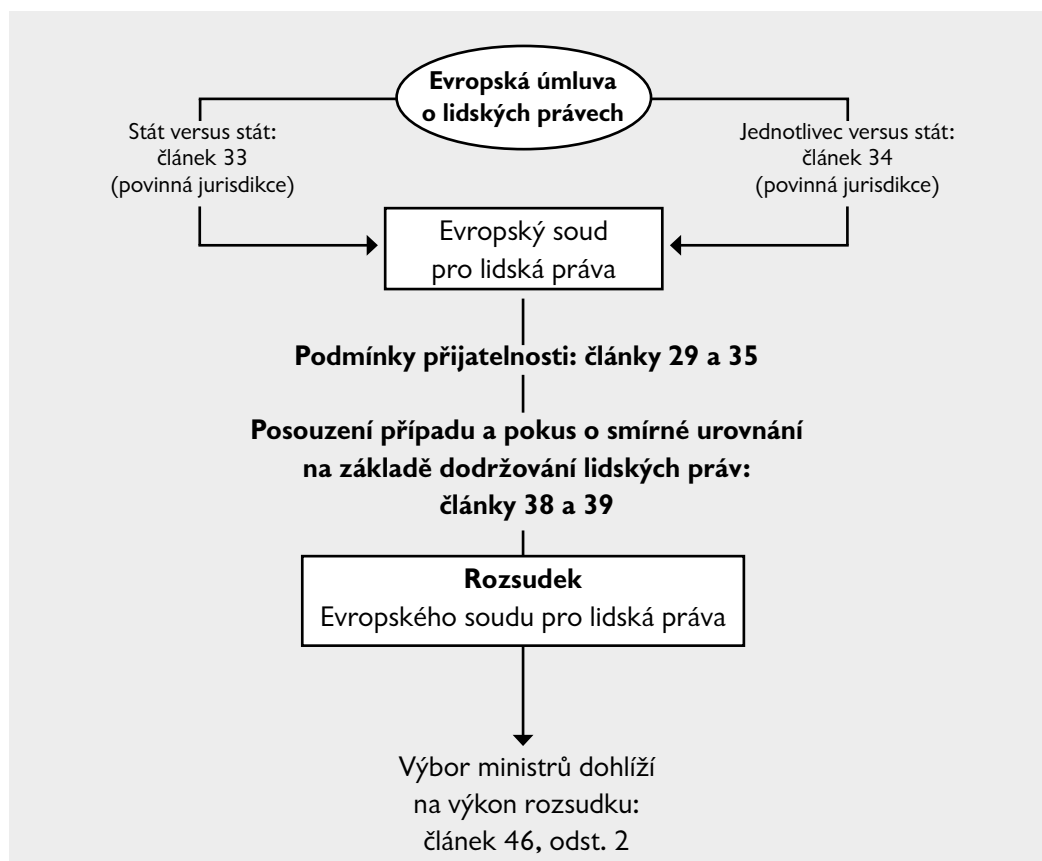
Důležité případy Evropského soudu pro lidská práva

Pro ilustraci uvádíme některé případy, o nichž Evropský soud pro lidská práva rozhodoval.

- **Soering versus Velká Británie (červen 1989):** Jednalo se o případ muže, který měl být vydán do Spojených států, kde měl čelit obvinění z vraždy. Za tento zločin by mu tam mohl být udělen trest smrti. Soud dospěl k závěru, že kdyby byl poslán zpět do Spojených států, odporovalo by to zákazu mučení nebo nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání (článek 3 Evropské úmluvy lidských práv). Z tohoto rozhodnutí mimo jiné vyplývá, že ochrana jednotlivců v rámci členského státu Rady Evropy překračuje evropské hranice. Zmíněný princip byl uplatněn i jindy, například v případě Jabari versus Turecko (červenec 2000). Soud tehdy uchránil žadatele o azyl od navrácení do země, kde by byly ohroženy jejich životy.
- **Tyrer versus Velká Británie (březen 1978):** V tomto případě se soud usnesl, že tělesné tresty pro mladistvé delikventy odporují Evropské úmluvě o lidských právech, protože porušují právo nebýt mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, které je garantováno článkem 3. Řečeno slovy soudu: „Jeho trestání – při němž s ním bylo zacházeno jako s objektem v moci úřadů – představovalo útok přesně na to, co má především chránit článek 3, totiž osobní důstojnost a tělesnou nedotknutelnost.“ Tento případ je dobrým příkladem živoucí povahy Evropské úmluvy o lidských právech, která setrvává v souladu s měnícími se hodnotami naší společnosti.

Evropská úmluva o lidských právech

Kontrolní mechanismy

Návrh a design: P. Drzemczewski, grafické provedení: publikační oddělení Generálního direktorátu pro lidská práva

- Kokkinakis versus Řecko (duben 1993): To byl zajímavý případ, v němž se jednalo o konflikt mezi právy různých lidí. Šlo v něm o problém obracení na víru a o to, zda výuka náboženství (která je garantována článkem 9 Evropské úmluvy o lidských právech) porušuje právo jiné osoby na svobodu náboženství. Soud považoval za nutné jasně rozlišit mezi výukou, kázáním nebo diskusí a nemorálními a nečestnými praktikami používanými za účelem přesvědčit lidi ke změně jejich víry (jako například nabízení materiálních nebo sociálních výhod, používání násilí nebo tzv. vymývání mozků).

Evropský soud pro lidská práva se zabývá případy, které se týkají jakéhokoli z práv garantovaných Evropskou úmluvou o lidských právech, například práva na život, práva na spravedlivý soudní proces nebo svobody projevu. Jelikož však Úmluva pochází z doby těsně po druhé světové válce, jsou jejím předmětem pouze občanská a politická práva, takže soud nemůže posuzovat případy týkající se ekonomických a sociálních práv a práv menšin. Bez ohledu na tato omezení je však široce uznáván pro dlouhý seznam svých úspěchů.

? Zabýval se už Evropský soud pro lidská práva nějakou stížností proti vaší zemi?

Rozdíl mezi Evropským soudem pro lidská práva a jinými soudními dvory

Lidé si často pletou úlohu Evropského soudu pro lidská práva, Evropského soudního dvora a Mezinárodního soudního dvora. Ve skutečnosti se však tyto tři orgány od sebe značně liší jak ve své geografické působnosti, tak v typech případů, které posuzují. Evropský soudní dvůr se sídlem v Lucemburku je orgánem Evropské unie. Jeho hlavním úkolem je zajistit, aby komunitární právo (právo Evropské unie) nebylo interpretováno a aplikováno v různých členských státech různě. Je tedy založen na komunitárním právu, a nikoli na lidských právech, ačkoli někdy se může i komunitární právo dotýkat záležitostí lidských práv. Známý případ řešený před Evropským soudním dvorem byl případ Bosman, který se týkal pravidel přestupu mezi fotbalovými týmy. Soud rozhodl, že tato pravidla jsou neslučitelná s ustanoveními Římské úmluvy o soutěži a volném pohybu zaměstnanců.

Mezinárodní soudní dvůr se sídlem v Haagu je hlavním soudním orgánem OSN. Jeho role je dvojitá: urovnávat právní spory předložené jednotlivými státy v souladu s mezinárodním právem a poskytovat poradní stanoviska k právním otázkám. K Mezinárodnímu soudnímu dvoru mohou podávat žaloby pouze státy na jiný stát, obvykle se jedná o záležitosti týkající se mezistátních smluv. Tyto smlouvy mohou upravovat základní vztahy mezi státy (například obchodní nebo teritoriální), ale také otázky lidských práv.

? Jak tyto právní mechanismy pomáhají běžným občanům?

Komisař pro lidská práva

Úřad Komisaře Rady Evropy pro lidská práva byl poprvé schválen na summitu hlav států a vlád konaném ve Štrasburku v říjnu 1997. Úkolem této nezávislé instituce je jednak veřejně podporovat myšlenku lidských práv, jednak účinně zajišťovat respekt vůči lidským právům a jejich dodržování v členských státech Rady Evropy. Komisař je volen parlamentním shromážděním na šestileté období bez možnosti znovuzvolení.

Úřad Komisaře pro lidská práva je mimosoudní instituce, jejíž činnost je považována za komplementární k činnosti jiných institucí Rady Evropy působících v oblasti lidských práv.

Evropský soud pro lidská práva v číslech

- Soud má pětadvacet soudců (stav k prosinci 2005).
- Roku 2001 obdržel soud denně v průměru 180 telefonátů a 800 dopisů.
- Na začátku ledna 2002 čekalo na vyřízení 19 815 stížností.
- Od roku 1990 do roku 2001 vzrostl počet stížností podaných v jednom roce na více než osminásobek. V roce 1990 přijal soud 1657 stížností, v roce 2001 již 13 858.
- Roku 2000 vynesl soud 889 rozsudků, a to jsou více než dva případy denně (včetně víkendů a svátků!).

Komisař musí své povinnosti vykonávat naprosto nezávisle a nestranně při respektování kompetencí dohlížecích orgánů zřízených Evropskou úmluvou o lidských právech nebo jinými dokumenty Rady Evropy na ochranu lidských práv.

Hlavní úkoly Komisaře pro lidská práva jsou:

- podpora vzdělávání a informování o lidských právech v členských státech Rady Evropy;
- zjišťování možných nedostatků v zákonech a praxi členských států s ohledem na dodržování lidských práv;
- podpora účinného dodržování a plného užívání lidských práv, tak jak jsou vymezena v různých dokumentech Rady Evropy.

Komisař se z úřední moci (*ex offio*) může zabývat jakýmkoli problémem, který spadá do jeho kompetence. Ačkoli není oprávněn přijímat stížnosti jednotlivců, může se – v souvislosti se svou úlohou podporovat lidská práva – zabývat jakoukoli relevantní informací týkající se obecných aspektů ochrany lidských práv, zakotvených v různých dokumentech Rady Evropy.

Takovéto informace a žádosti mohou být Komisaři adresovány vládami, národními parlamenty, národními ombudsmeny nebo podobnými institucemi, ale také jednotlivci nebo organizacemi.

Stačí to?

Mnoho lidí si myslí, že špatná situace v oblasti lidských práv ve světě je způsobena nedostatkem účinných donucovacích mechanismů. Rozhodnutí, zda se budou navrhovaná doporučení realizovat, je často ponecháno na jednotlivých státech. Respektování práv jednotlivců nebo skupin bývá v praxi závislé na tlaku mezinárodního společenství a do značné míry také na práci nevládních organizací. Tento stav skutečně není uspokojivý, neboť může trvat velmi dlouho, než se případy porušování lidských práv dostanou až k uším OSN nebo Rady Evropy.

Dala by se tato situace změnit? Za prvé je potřeba, aby státy garantovaly ochranu lidských práv na národní úrovni a aby vyvinuly vlastní mechanismy umožňující stíhat jejich porušování. Zároveň musí být na státy vykonáván nátlak, aby se podrobily těm mechanismům, které disponují donucovacími prostředky.

Literatura

- Hanski, R., Suksi, M. (eds.), *An Introduction to the International Protection of Human Rights: a Textbook*, Åbo Akademi University Institute for Human Rights, 1999.
- Fact Sheet No. 2 (Rev. 1), *The International Bill of Human Rights*, Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, www.unhchr.ch/html/menu6/2/fs2.htm.
- Úřad Vysokého komisaře OSN pro lidská práva, www.unhchr.ch.
- Short Guide to the European Convention on Human Rights, Council of Europe Publishing.
- Evropský soud pro lidská práva, www.echr.coe.int.
- Výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, www.cpt.coe.int.
- Evropská sociální charta, www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc.
- Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, www.coe.int/T/E/Human_Rights/Minorities.
- Webové stránky Evropské komise proti rasismu a intoleranci, www.coe.int/ecri.
- Komisař Rady Evropy pro lidská práva, www.commissioner.coe.int.

Aktivismus a role nevládních organizací

„Museli jsme se hodně snažit, než se to podařilo. Vyžádalo si to několik demonstrací, zatýkání členů naší organizace, dokonce jsem se musel v Kongresu vrhnout na stůl, než nám dovolili mluvit... Měl jsem na to pět minut.“

Cheri Honkala, první americký příjemce sociální pomoci, který vypovídal před Kongresem (Kensington Welfare Rights Union)

Co jsou to nevládní organizace

Výraz *nevládní* nebo přesněji *neziskové* se používá k označení celé řady organizací, které jsou součástí občanské společnosti. Tyto organizace lze obecně charakterizovat tak, že mají jiné cíle než dosáhnout finanční zisk. Pod touto obecnou charakteristikou se však skrývá obrovské množství důvodů existence a nejrůznější typy iniciativ a aktivit. K nevládním organizacím se řadí všechny typy občanských sdružení – od malých nátlakových skupin, zabývajících se například konkrétními ekologickými problémy nebo konkrétními případy porušování lidských práv, přes obecně prospěšné vzdělávací společnosti, azylové domy pro ženy, kulturní sdružení, náboženské organizace, nadace, programy humanitární pomoci – a tento seznam by mohl pokračovat – až po velké mezinárodní organizace se stovkami, či dokonce tisíci poboček a členů v různých částech světa.

V této kapitole stručně popíšeme, jak významnou úlohu tyto organizace měly – a stále mají – při ochraně lidských práv jednotlivých občanů ohrožovaných státní mocí na celém světě, a to na všech úrovních. K jejich činnostem patří:

- boj proti jednotlivým případům porušování lidských práv;
- poskytování přímé pomoci těm, jejichž lidská práva jsou porušována;
- lobbování za změny národních zákonů nebo mezinárodního práva;
- pomoc při tvorbě těchto zákonů;
- rozšiřování znalostí o lidských právech a podpora respektu k lidským právům mezi obyvatelstvem.

Přínos nevládních organizací je důležitý nejen kvůli dosaženým výsledkům a z nich plynoucího optimismu, který mohou lidé s ohledem na zlepšující se situaci v oblasti lidských práv pociťovat, ale také proto, že nevládní organizace jsou snadno dostupné „nástroje“, které mohou přímo využívat jednotlivci z celého světa. Stejně jako mnohé jiné organizace jsou řízeny a koordinovány soukromými osobami, ale velkou část svého vlivu získávají díky členům a jiným spoluobčanům, kteří jejich práci dobrovolně podporují. Proto mají velký význam pro každého, kdo chce aktivně přispět ke zlepšení stavu lidských práv ve světě.

Druhy nevládních organizací na ochranu lidských práv

Konference OSN o lidských právech v roce 1993 (tzv. Vídeňské konference) se zúčastnilo 841 nevládních organizací z celého světa, které svoji činnost popisují jako práci v oblasti podpory a ochrany lidských práv. Ačkoli je již toto číslo úctyhodné, představuje pouze nepatrný zlomek celkového počtu světových nevládních organizací.

„Get up, stand up, stand up for your rights.“ (Vstaň, postav se, postav se za svá práva.)

Bob Marley

„Svět je nebezpečné místo pro život. Ani ne tak kvůli těm, kteří páchají zlo, jako spíše kvůli těm, kteří přihlížejí a dovolují jim to.“

Albert Einstein

„Bůh nestaví mosty, ale dává nám ruce.“

arabské přísloví

Většina nevládních organizací, které se považují za organizace na ochranu lidských práv, se zabývá ochranou *občanských a politických práv*. Nejznámějšími organizacemi tohoto druhu, alespoň na mezinárodní úrovni, jsou pravděpodobně Amnesty International a Human Rights Watch, obě s celosvětovou působností. Jak jsme však již ukázali, občanská a politická práva jsou pouze jednou kategorií mnoha různých lidských práv uznávaných mezinárodním společenstvím. Kromě toho stále vznikají práva nová. Pokud vezmeme v úvahu tyto skutečnosti a mezi organizace na ochranu lidských práv započítáme i ty, které bojují například proti chudobě, násilí, rasismu, zdravotním problémům, bezdomovectví nebo poškozování životního prostředí, dosáhne celkový počet nevládních organizací zabývajících se různými formami ochrany lidských práv stovek tisíc.

Na valném shromáždění v roce 2001 rozšířila Amnesty International působnost a mezi cíle a oblasti svého zájmu zahrnula také ekonomická a sociální práva a právo na rozvoj.

? Znáte nevládní organizace, které bojují za lidská práva ve vaší zemi?

Formy činnosti

Nevládní organizace usilují o ochranu lidských práv na různých úrovních a využívají rozmanité strategie, které se odvíjejí od povahy jejich cílů – zda jsou konkrétní nebo obecné, dlouhodobé nebo krátkodobé, zda mají místní, celostátní nebo mezinárodní dosah apod.

a. Přímá pomoc

Zejména pro organizace zabývající se ochranou sociálních nebo ekonomických práv je typické poskytování přímých služeb těm, kteří se stali obětí porušování lidských práv. Tyto služby zahrnují různé formy humanitární pomoci, ochrany nebo vzdělávání zaměřeného na rozvoj nových dovedností. Pokud je příslušné právo chráněno zákonem, poskytují také právní služby nebo poradenství týkající se uplatňování právních nároků.

V mnoha případech však přímá pomoc obětem buď není možná, nebo nepředstavuje nejúčinnější způsob využití zdrojů, které má organizace k dispozici. Za těchto okolností – a to se týká většiny případů – musí organizace uvažovat v delší časové perspektivě a zvolit jiné způsoby nápravy nebo prevence.

b. Shromažďování informací o stavu lidských práv

Pokud existuje základní strategie, která leží u kořenů všech forem práce nevládních organizací, pak je to zřejmě snaha veřejně ukázat na ty, kteří jsou zodpovědní za nespravedlnost. Vlády se často ani nepokoušejí plnit své závazky vyplývající z mezinárodních smluv, které podepsaly, prostě proto, že důsledky jejich politiky nejsou veřejnosti známy. Shromažďování příslušných informací a poukazování na pochybení ze strany státu je účinným prostředkem, jak vlády pohnat k zodpovědnosti, a nevládní organizace jej také často využívají. Snaží se vyvíjet nátlak na zodpovědné osoby nebo vlády odhalováním a zveřejňováním případů, které apelují na smysl veřejnosti pro spravedlnost.

Dvě nejznámější organizace, které jsou velmi uznávány pro své detailní kontroly a publikované zprávy, jsou Amnesty International a Mezinárodní výbor Červeného kříže. Obě mají velkou autoritu nejen v očích veřejnosti, ale také na úrovni OSN, kde jsou jejich zprávy zohledňovány jako součást oficiálního postupu při kontrole vlád, které se k ochraně lidských práv zavázaly v mezinárodních smlouvách.

c. Kampaně a lobbování

Lobbování je obecné označení pro nejrůznější způsoby vyvíjení nátlaku na národní i mezinárodní činitele s cílem dosáhnout politických změn. Nevládní organizace se pro svůj zájem snaží zvolit nejvhodnější formu a nejvhodnější osobu, na niž lobbování zacílí. Musí vzít samozřejmě v úvahu zdroje, které mají k dispozici. Některé běžné metody lobbování jsou stručně vysvětleny níže.

- Psaní dopisů je metoda, kterou s velkým úspěchem využívá Amnesty International i jiné nevládní organizace. Lidé a organizace „bombardují“ členy vlády dopisy, přicházejícími od tisíců jejich členů z celého světa.
- Pouliční akce nebo demonstrace spolu se zprávami v médiích, jejichž zájem tyto akce zpravidla přitahují, jsou využívány například tehdy, když chtějí organizace získat podporu veřejnosti nebo veřejně upozornit na nějaký případ, aby „zostudili“ vládu.
- Při lobbování mají často důležitou úlohu média a stále významnější roli nyní přebírá internet.
- Vedle demonstrací zaměřených na získání podpory nebo vyvolání veřejného pobouření mohou nevládní organizace také iniciovat soukromé nebo informační schůzky s veřejnými činiteli. Jak dokládá jeden z níže uvedených příběhů, někdy stačí ke změně politiky již pouhá hrozba zveřejnění.

Obecně platí, že dosažení stanovených cílů je tím pravděpodobnější, čím větší má kampaň podporu veřejnosti nebo jiných vlivných činitelů (například jiných vlád). Dokonce i když tuto podporu vždy přímo nevyužívají, mohou nevládní organizace dosáhnout vyslyšení svých požadavků prostě tím, že upozorní na možnost mobilizace rozsáhlého všelidového hnutí proti vládě.

? Byly ve vaší zemi výrazné veřejné kampaně? Jaký byl jejich výsledek?

d. Dlouhodobé vzdělávání

Mnoho nevládních organizací také využívá, přinejmenším jako součást své činnosti, osvětové nebo vzdělávací aktivity. Jelikož si uvědomují, že jejich práce vyžaduje podporu široké veřejnosti, snaží se často zvyšovat veřejné povědomí o lidských právech. Větší povědomí o problematice lidských práv a způsobech jejich ochrany prohlubuje respekt k lidským právům a větší respekt zase zvyšuje pravděpodobnost účinného zmobilizování veřejné podpory v konkrétních případech jejich porušování. Právě tato (potenciální) podpora je základem úspěchu nevládních organizací při zlepšování stavu lidských práv.

Příklady úspěšného aktivismu

Domácí násilí v Rusku

Existují různé odhady výskytu domácího násilí v Rusku, některá čísla však naznačují, že je zažívá třicet až čtyřicet procent rodin. První spolehlivé statistiky byly zveřejněny v roce 1995, po Světové konferenci o ženách v Pekingu. Podle těchto údajů je ročně svými manželi zabito 14 500 žen a zhruba 50 000 žen je hospitalizováno. Vyžádalo si značné úsilí, než se tento problém v Rusku vůbec dostal do povědomí veřejnosti. Jeho uznání je z velké části výsledkem práce nevládní organizace ANNA, která je zakládajícím členem Ruského sdružení krizových center pro ženy.

„Může být docela zábavné psát lidem, kteří stojí v čele autoritářských nebo represivních režimů, dopisovat si s diktátorem a svými dopisy ho dokonale otrávit.“

Sting

„Výchova k lidským právům je způsob života. Zabýváme se jí už několik let, aniž bychom věděli, že všechny naše aktivity se týkají výchovy k lidským právům.“

Alexandra Vidanović, Open Club Niš, Svazová republika Jugoslávie, účastnice Fóra o výchově k lidským právům

„Nemohla jsem říct ne. Bylo tam tolik žen.“

Marina Pisklakova

Tuto organizaci založila Marina Pisklakova, vůdčí aktivistka boje za práva žen. V červenci 1993 pracovala sama na krizové telefonní lince pro ženy v nouzi. Později svoji práci rozšířila a založila první krizové centrum pro ženy v zemi. Lobbovala za zákony zakazující zneužívání žen a snažila se změnit přístup soudů, aby pomohla obětem a umožnila trestní stíhání pachatelů domácího násilí. Zahájila mediální kampaň s cílem demaskovat násilí na ženách a informovat ženy o jejich právech. Nyní se pravidelně objevuje v rozhlasu a v televizi a prosazuje respektování práv žen.

Organizaci se podařilo rozšířit definici domácího násilí, tak aby zahrnovala i manželské znásilnění, sexuální násilí v manželství a partnerství, psychologické násilí, izolaci a ekonomickou kontrolu. V létě roku 1994 organizace vyškolila první skupinu žen pro poskytování pomoci po telefonu a v roce 1995 zahájila práci pro místní skupiny žen, které začaly vznikat v dalších ruských městech a chtěly založit krizové telefonní linky nebo krizová centra. ANNA přispěla k rozvoji programů nabízejících psychologické a právní poradenství obětem domácího násilí. V dubnu 1997 dostali právníci pracující pro tuto organizaci první případ domácího násilí k soudu, který vyhráli, a vytvořili tak právní precedens pro celé Rusko. Na počátku nového tisíciletí měla organizace více než čtyřicet krizových center pro ženy v celém Rusku. Webové stránky organizace jsou www.owl.ru/anna.

Ekologické problémy ve Švýcarsku

„Nejsem výjimečná. Každá žena na mém místě by udělala totéž. Cítím, že... jsem stála na počátku něčeho nového, velkého vývoje v Rusku, nového postoje. Nyní každý mluví o domácím násilí. A mnozí proti němu něco dělají.“

Marina Pisklakova

Mezi lety 1961 a 1976 uložilo několik velkých chemických koncernů více než 114 000 tun toxického odpadu z chemického průmyslu do bývalého lomu na těžbu hlíny u města Bonfol ve Švýcarsku. Ačkoli by dnes bylo ukládání takového odpadu protizákonné, v roce 1961, kdy se lom začal zavážet, to zákon nezakazoval. Toxický odpad zůstal v lomu a znečišťoval okolní obce a životní prostředí směsí organických a anorganických škodlivin.

14. května 2000 obsadilo bonfolský lom se skládkou chemického odpadu blízko Basileje asi sto aktivistů hnutí Greenpeace. Požadovali, aby chemické továrny, které zde toxický odpad v minulosti uložily, jej zcela odstranily. Aktivisté prohlásili, že lom neopustí, dokud se chemické továrny nezaváží, že jej vyčistí, tak aby skládka už nepředstavovala riziko pro lidské zdraví ani pro životní prostředí.

Obsazení skládky donutilo zástupce chemického průmyslu sejít se s představiteli obcí a hnutí Greenpeace. Toto setkání nakonec vedlo k tomu, že zástupci chemického průmyslu svým podpisem stvrdili, že do února 2001 dokončí průzkum a ještě téhož roku zahájí vlastní proces odstraňování odpadu. Zástupci průmyslu rovněž souhlasili s tím, že se do celého procesu mohou plně zapojit místní obce a ekologické organizace a že budou místní obce informovat o znečištění spodní a pitné vody způsobeném skládkou. Greenpeace místo skládky opustila 7. července 2001. Viz webové stránky Greenpeace: www.greenpeace.org.

Přepočítejte si to

Rozvojové iniciativy pro sociální a humanitární akce (Development Initiatives for Social and Human Action – DISHA)

„Toxické dědictví chemického průmyslu by se nemělo stát břemenem pro budoucí generace.“

Stefan Weber, aktivista
Greenpeace

Organizace DISHA byla založena na počátku 90. let v indickém státě Gujarat jako zástupce skupin domorodých obyvatel a lesních dělníků, které měly celkem asi 80 000 členů. Využila právo na informace k analýze státních rozpočtů. Chtěla zjistit, do jaké míry odpovídají státní příspěvky veřejným prohlášením o zmírňování chudoby.

Organizace zahájila svoji práci požadováním minimální mzdy pro lidi pracující v lesních oblastech. Ředitel DISHA vysvětlil přístup organizace takto: „Začali jsme zkoumat, proč se

tato oblast nerozvíjí a proč zde nebyla vytvořena nová pracovní místa. Podívali jsme se na peníze vynaložené státem, a tak jsme se začali zajímat o státní rozpočet.“

V roce 1994 se členové organizace DISHA rozhodli, že své analýzy předají všem poslancům parlamentu, tisku a významným osobnostem. Tím dosáhli široké publicity, která vyvolala veřejnou diskusi.

Od doby, kdy organizace zahájila činnost, se státní příspěvky do oblastí obývaných domorodým obyvatelstvem podstatně navýšily: na počátku činil příspěvek 12 % ze státního rozpočtu, nyní je to již 18 %. Svým solidním výzkumem si DISHA brzy vysloužila uznání jako instituce, která „jenom nehlásá slogany a nedemonstruje, ale přináší velmi pádné argumenty podložené fakty a čísla. Lidé k nám nyní přicházejí, když se chtějí dozvědět něco o rozpočtu – jsme jedinou institucí v zemi, která klasifikuje a analyzuje rozpočet.“

Diamantové války

Britská organizace Global Witness se snaží upozorňovat na vztahy mezi poškozováním životního prostředí a lidskými právy. Tato ekologická organizace se sídlem v Londýně zahájila práci roku 1993 v pronajaté kanceláři vybavené pouze počítačem vytaženým z kontejneru.

Zakladatelé této malé organizace (Charmain Gooch, Simon Taylor a Patrick Alley), která i dnes má pouze devět zaměstnanců, však už čtyři roky vedou úspěšnou kampaň proti diamantovému průmyslu.

Organizaci Global Witness se podařilo odhalit souvislost mezi nezákonným obchodem s diamanty a krvavými válkami v Africe. Shromáždila důkazy, které přesvědčily vlády, OSN a veřejnost o tom, že nezákonně těžené diamanty, pocházející z afrických válečných oblastí, jsou používány k financování konfliktů způsobujících mrzačení, nebo dokonce i smrt desítek tisíc dětí. Organizace divoce lobbovala, aby „přiměla politiky vidět smysl“, navázala spojení s dalšími nevládními organizacemi působícími v Angole a stýkala se s vlivnými politickými sympatizanty, například s kanadským velvyslancem při OSN Robertem Fowlerem, předsedou Výboru pro sankce proti Angole. Velmi rychle se rozvinula globální kampaň, schopná zasáhnout globální průmysl.

Když kanadský velvyslanec Robert Fowler na Světovém diamantovém kongresu v Antverpách pohrozil bojkotem ve stylu bojkotu proti kožešnickému průmyslu, zavládlo v diamantovém průmyslu zděšení. Diamantový průmysl s ročním obratem sedm miliard amerických dolarů, zjevně přesvědčený, že stojí na hraně propasti, v červenci 2000 kapituloval před požadavky aktivistů a zavedl zásadní změny v obchodu s diamanty. Viz webové stránky www.globalwitness.org.

Nájezdy pro invalidní vozíky v Tuzle

V roce 1996 se nevládní organizace Lotos na podporu lidí s postižením ve městě Tuzla v Bosně a Hercegovině rozhodla, že spustí kampaň upozorňující na dopravní problémy tělesně postižených. Stanovila si několik konkrétních cílů, včetně zřízení vyhrazených parkovacích míst, lepšího přístupu do veřejných dopravních prostředků a stavby bezbariérových chodníků a cest. V průběhu jednoho týdne, těsně před zahájením předvolební kampaně, pořádala různé akce. Po skončení kampaně se zvýšila informovanost veřejnosti o problémech lidí s postižením a všechny chodníky v Tuzle byly opatřeny nájezdy!

Literatura

- Risse, T., Ropp, S., Sikkink, K., *The Power of Human Rights*, Cambridge University Press, 1999.
 Forsythe, D., *Human Rights in International Relations*, Cambridge University Press, 2000, www.speaktruth.org.
 Hijab, Nadia, *Human Rights and Human Development: Learning from Those Who Act*, HDRO Background paper, 2000.

„Podmínky byly jako při otročké práci. Sotva se dalo hovořit o lidské důstojnosti nebo o dodržování zákonů.“

M. D. Mistry, ředitel DISHA

„Málokdy se podaří dosáhnout kampaní takových výsledků v tak krátkém čase.“

The Independent Newspaper

„Jsem plně přesvědčen, že Tuzla je v celé Bosně a Hercegovině nejdostupnějším městem pro vozíčkáře.“

aktivista, Tuzla

Otázky a odpovědi

? Co jsou lidská práva?

Lidská práva jsou morální práva, která má každý člověk na světě pouze proto, že je lidskou bytostí. Když se dovoláváme svých lidských práv, vznášíme *morální* nárok – zpravidla na vládu své země – že se něco *nemá dělat*, protože *to narušuje naši mravní sféru a osobní důstojnost*. Nikdo – žádný jednotlivec ani vláda – nám nemůže naše lidská práva vzít.

? Kde se lidská práva vzala?

Myšlenka lidských práv vychází ze skutečnosti, že nejsme jen tělesnými bytostmi, ale také bytostmi mravními a duchovními. Lidská práva jsou zapotřebí k ochraně a zachování *lidskosti* každého jednotlivce a zajišťují, aby mohl každý žít v *důstojnosti* a vést život hodný člověka.

? Proč bychom je měli respektovat?

V zásadě proto, že každý je lidskou, a tedy i mravní bytostí. Většina lidí upustí od určitého jednání, když si uvědomí, že toto jednání narušuje osobní důstojnost druhého člověka. Lidé obecně *nechtějí* ubližovat ostatním. Kromě toho vedle morálních sankcí, kterými nás trestá naše vlastní svědomí nebo svědomí jiných lidí, dnes ve většině zemí světa existují i zákony *zavazující* státy k dodržování základních lidských práv jejich občanů, i kdyby to bylo proti jejich vůli.

? Kdo má lidská práva?

Úplně každý. Zločinci, hlavy států, děti, muži, ženy, Afričané, Američané, Evropané, uprchlíci, nezaměstnaní, zaměstnanci, bankéři, pracovníci charitativních organizací, učitelé, tanečníci, kosmonauti...

? Také zločinci a hlavy států?

Úplně *každý*. I zločinci a hlavy států jsou lidé. Síla lidských práv spočívá právě v tom, že z hlediska lidské důstojnosti *jsou si všichni lidé rovni*. Někteří možná porušili práva druhých nebo mohou představovat hrozbu pro společnost, a proto musejí být jejich práva nějakým způsobem *omezena*, aby se chránila práva ostatních – ale pouze do určité míry. Nesmějí být překročeny hranice definované jako minimum nezbytné pro zachování lidské důstojnosti.

? Kdo se stará o dodržování lidských práv?

Starat bychom se měli my všichni. Na národní i mezinárodní úrovni sice existují právní normy, omezující chování států k vlastním občanům, ale pokud nikdo neupozorní, že svými činy porušují mezinárodní právo, mohou ho dále beztrestně porušovat. Jako jednotlivci musíme nejen respektovat práva druhých v každodenním životě, ale také bychom měli dávat pozor na to, co dělá vláda a jiní lidé. Systémy ochrany lidských práv jsou tu pro nás všechny, pokud je budeme využívat.

? Jak můžeme svá práva hájit?

Snažte se upozornit na to, že byla porušena; vymáhejte svá práva. Sdělte vašemu protivníkovi, že nemá právo s vámi takto zacházet. Poukažte na příslušné články Všeobecné deklarace lidských práv, Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod nebo jiných mezinárodních dokumentů. Pokud ve vaší zemi existuje příslušný zákon, poukažte také na něj. Řekněte o tom jiným lidem – uveřejněte svůj příběh v tisku, napište dopis vašemu poslanci a prezidentu republiky, informujte nevládní organizace na ochranu lidských práv a požádejte je o radu. Pokud máte možnost, promluvte si o tom s právníkem. Postarejte se, aby se o všem, co ve své věci učiníte, dozvěděla vláda. Všichni by si měli uvědomit, že se nehodláte vzdát. Ukažte jim, kdo vás podporuje. Když tyto nástroje selžou, můžete se nakonec obrátit na soudy.

? Jak se dostanu k Evropskému soudu pro lidská práva?

Postup při podávání individuálních stížností i stížností, které vznáší jeden stát proti jinému státu, upravuje Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Stanoví však poměrně přísné podmínky přijatelnosti, které určují, jaké případy Soud může přijmout. Vaší stížností se například musí nejprve zabývat příslušné soudy ve vaší zemi (až po nejvyšší soud), teprve poté ji lze podat k Evropskému soudu pro lidská práva. Pokud si myslíte, že splňujete podmínky přijatelnosti, zkuste svoji stížnost podat na oficiálním formuláři (který je k dispozici na sekretariátu). Jestliže si však chcete být jisti, že máte reálnou naději na úspěch, pak vám rozhodně doporučujeme vyhledat právní pomoc nebo si nechat poradit od nevládních organizací působících v příslušné oblasti. Uvědomte si, že proces vedoucí ke konečnému rozsudku může být dlouhý a složitý.

? Na kom mohu svá práva požadovat?

Téměř všechna základní lidská práva uvedená v mezinárodních dokumentech jsou nároky, které vznášíte vůči své vládě nebo státním úředníkům. Lidská práva chrání vaše zájmy proti zájmům státu, takže je musíte vyžadovat po státu nebo jeho představitelích. Pokud se domníváte, že vaše práva porušuje například váš zaměstnavatel nebo soused, nelze se odvolávat přímo na mezinárodní právní normy. Ty můžete využít pouze v případě, že vaše vláda zanedbá něco, co by mohlo vašemu zaměstnavateli nebo sousedovi v jeho jednání zabránit.

? Má někdo povinnost chránit má práva?

Ano. Právo bez odpovídající zodpovědnosti nebo povinnosti ze strany někoho jiného postrádá smysl. Každý jednotlivec má *morální* povinnost nenarušovat vaši osobní důstojnost. Vaše vláda však svým podpisem pod mezinárodními dohodami na sebe vzala nejen morální, ale také zákonnou povinnost chránit vaše práva.

? Jsou lidská práva porušována pouze v nedemokratických zemích?

V oblasti dodržování lidských práv nemá žádná země na světě ani dnes úplně čistý štít. V některých zemích je porušování lidských práv častější než v jiných nebo se týká širších vrstev obyvatelstva, ale každý případ porušování lidských práv je problém, k němuž nemělo dojít a s nímž se musí něco udělat. Člověk, jehož lidská práva jsou porušována v některé ze

zavedených demokracií, se sotva spokojí s tím, že v jeho zemi je stav lidských práv obecně lepší než v jiných zemích světa!

? Bylo v oblasti ochrany lidských práv dosaženo pokroku?

Velkého pokroku – ačkoli se to někdy zdá být pouhou kapkou v oceánu. Pomysleme na zrušení otroctví, zavedení volebního práva žen, zrušení trestu smrti v některých zemích, propuštění vězňů svědomí v důsledku mezinárodního tlaku, zhroucení apartheidu v Jihoafrické republice, případy rozsouzené Evropským soudem pro lidská práva a změny zákonů, které následovaly. Pomysleme na to, že postupná změna mezinárodní kultury vedla k tomu, že dokonce i ty nejhorší autoritářské režimy musejí nyní brát na lidská práva ohled, pokud chtějí být mezinárodním společenstvím uznávány. Zejména za posledních padesát let došlo k obrovským pozitivním změnám, ale stále ještě zůstává řada nedořešených problémů.

Záludné otázky

? Jak může někdo tvrdit, že lidská práva jsou univerzální, když je na světě tolik lidí, jejichž práva jsou porušována?

I přesto mají tito lidé svá práva. To že se s nimi zachází takovým způsobem, odporuje nejen morálním normám, ale také mezinárodně schváleným normám právním. Představitelé jejich zemí se proviňují vůči mezinárodnímu právu a některé země jsou za to mezinárodním společenstvím také „trestány“ sankcemi, nebo dokonce vojenskými prostředky. Tyto postupy však nejsou uplatňovány důsledně a často se odvíjejí spíše od zájmů jiných států než od míry porušování lidských práv. Nedávno byl zřízen Mezinárodní trestní soud – stálý tribunál, který umožňuje soudit jednotlivce obviněné z páchaní genocidy, válečných zločinů nebo zločinů proti lidskosti. Jeho ustavení bylo důležitým mezníkem na cestě k uznání skutečnosti, že mají-li mít univerzální lidská práva praktický smysl, musejí být vymahatelná.

? K čemu je dobrá Všeobecná deklarace lidských práv, když není právně vymahatelná?

Přestože dnes již existuje mezinárodní soud, před nějž mohou být postaveny vlády za porušování článků Všeobecné deklarace lidských práv, měl tento dokument i v minulosti nesporný význam a dodnes slouží jako měřítko, podle něhož jsou státy na mezinárodním poli posuzovány. Vlády dnes vědí, že svévolným porušováním práv uvedených v této deklaraci se vystavují riziku, že budou jinými vládami odsouzeny, nebo že na ně budou dokonce uvaleny sankce. Tento postup není vždy zcela objektivní (!), ale je to jistě dobrý začátek. Všeobecná deklarace lidských práv také tvoří základ téměř všech mezinárodních smluv, které již jsou (ve větší či menší míře) vymahatelné.

? K čemu jsou mi dobrá lidská práva, když je vláda mé země dennodenně porušuje a o kritiku ze strany mezinárodního společenství se nezajímá?

Opět – jsou dobrým začátkem. Lidská práva jsou lepší než nic a za vhodných okolností a při správném přístupu jistě dokáží vládu přimět ke změně některých – pokud ne všech – po-

stupů. To se může někdy jevit jako hudba velmi vzdálené budoucnosti, zejména pokud je porušování lidských práv zvláště závažné nebo hodně časté, ale historie nás stále znovu učí, že to je možné. Kromě toho jsou dnešní vyhlídky pravděpodobně lepší, než jaké byly doposud. Prosazování změn může být dlouhý proces, ale to, že jednotlivci mají svá práva a že jsou tato práva na celém světě stále více uznávána – a že se tedy o ně vlády alespoň do určité míry *musejí* zajímat – nám dává do rukou mocnou zbraň a cenný náskok.

? Znamená respektování práv druhých, že jim dovolím, aby si dělali, co chtějí?

Neměli by svým jednáním porušovat vaše práva nebo práva někoho jiného. Nesmíte však být příliš nároční, co se týče rozsahu vašich práv: něčí chování vám může připadat protivné nebo nemístné, ale to ještě nemusí znamenat, že porušuje vaše práva. Pokud chcete, aby vás ostatní nechali chovat se tak, jak chcete, musíte se snažit tolerovat i jejich chování.

? Mohu na obranu svých práv udělat cokoli, například použít násilí?

Obecně ne. Pokud však jde o skutečný případ sebeobranu, pak může být *legitimní použití přiměřené síly* na odvrácení toho, co vás ohrožuje, přijatelné. Ovšem pouze na obranu před dalším zlem. Není přípustné použít násilí jako „odplatu“ za bezpráví, které jste vytrpěli. Mučení není přijatelné za žádných okolností.

? Proč bychom měli respektovat práva druhých, když druzí naše práva nerespektují?

Za prvé proto, že pokud nebudete respektovat práva druhých, můžete se sami ocitnout v problémech. Za druhé proto, že si druzí zaslouží respekt čistě proto, že jsou lidmi. A za třetí proto, že můžete jít ostatním příkladem, a tak zvýšit pravděpodobnost, že budou i oni respektovat vás. Nakonec to ale vždy bude záviset na tom, jakým člověkem chcete být a v jakém světě chcete žít. Zamyslete se nad tím, co by to o vás vypovídalo, kdybyste se chovali způsobem, jaký u ostatních odsuzujete. Nebo si představte, jaký by byl svět, kdyby v něm všichni porušovali práva druhých podle hesla „jak ty mně, tak já tobě“.

? Proč by měla být lidská práva přiznána i těm, kteří tím nejhorším způsobem porušují práva druhých?

Tato otázka je pravděpodobně nejobtížnější, ale také nejpodstatnější částí teorie lidských práv. Může se zdát, že někteří jedinci mají tak málo lidských vlastností, že by nám snad jen slepá víra dovolovala vidět v nich lidské bytosti. V takových případech bychom měli vzít v úvahu následující skutečnosti:

- **Za prvé** má každý jedinec bez ohledu na své zjevně nelidské chování alespoň nějaké lidské vlastnosti. I zločinci mají rádi svou matku, své děti, svého muže nebo ženu – nebo prostě *někoho*. I zločinci pociťují bolest, opovržení, zoufalství nebo žárlivost. Chtějí být uznáváni, podporováni, milováni a chápáni. *Všichni* prožívají některé, pokud ne většinu, z těchto výlučně lidských citů. To je činí lidskými bytostmi, a proto si zaslouží, abychom je respektovali.
- **Za druhé** ani my nejednáme správně, když chceme zločincům ublížit stejným způsobem, jakým oni ubližovali jiným. Takové postoje ubírají i nám na lidskosti.
- **Za třetí** i kdyby se náhodou objevil zločinec s „lidskou“ podobou, ale bez jakýchkoli lidských vlastností (a nikdo takový se zatím neobjevil), kdo z nás by mohl

s naprostou jistotou říci, že *není člověk*? Podle jakých kritérií bychom se rozhodovali? Možná na základě toho, že není schopen milovat nebo být milován. Ale co kdyby se ukázalo, že jsme se ve svém přesvědčení mylili?

Tento poslední bod nám připomíná, že v případech, kdy soudíme druhé a konečný rozsudek má dalekosáhlé nebo nevratné důsledky, bychom měli zvažovat rizika pro lidstvo jako celek. Opravdu chceme žít ve světě, kde jsou vykonávány takové rozsudky a kde jsou někteří lidé jednoduše označeni za ne-lidi, a proto jsou jim odepřena lidská práva? Bez naprosto univerzální platnosti lidských práv bychom v takovém světě žili.